

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

Διπλωματική Εργασία

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΜΗ ΕΞΥΠΗΡΕΤΟΥΜΕΝΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ

του

ΦΙΝΔΑΝΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Επιβλέπων Καθηγητής: ΝΟΥΛΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος στη

Λογιστική και Χρηματοοικονομική

Οκτώβριος 2019

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εν έτη 2019, το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων εξακολουθεί να επισκιάζει την ελληνική οικονομία και η αναζήτηση μια λύσης είναι πιο επιτακτική από ποτέ. Από το 2002-2008 τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια ήταν σε χαμηλό ποσοστό και οι τράπεζες χορηγούσαν δάνεια αγνοώντας τον πιστωτικό κίνδυνο που ελλόχευε, με αποτέλεσμα μια πιθανή αλλαγή του οικονομικού κύκλου να καταστήσει τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις ανήμπορα να εξυπηρετήσουν τις υποχρεώσεις τους προς τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Το 2008 με την χρηματοπιστωτική κρίση που ξέσπασε η αλλαγή αυτή έλαβε χώρα και το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων άρχισε να αυξάνεται. Οι αρμόδιες αρχές δεν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα αυτό και έτσι η Ελλάδα είναι η χώρα στην Ευρώπη με το μεγαλύτερο ποσοστό κόκκινων δανείων. Ως κύριο τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματος οι υπεύθυνοι για την χάραξη της πολιτικής διάλεξαν, τις διαγραφές, τις πωλήσεις των κόκκινων δανείων και την δημιουργία προβλέψεων. Ενδιαφέρον προκαλεί το υπόδειγμα της Ιρλανδίας, τα δραστικά μέτρα που πήραν, βοήθησαν στο να λυθεί το πρόβλημα των τραπεζών τους και επιπρόσθετα να μειωθεί το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Η Ελλάδα τον Οκτώβρη του 2019 προσπαθεί να αντιμετωπίσει και εκείνη με την σειρά της το διαχρονικό αυτό πρόβλημα θέτοντας το κράτος ως εγγυητή με το σχέδιο «Ηρακλής». Τα αποτελέσματα του σχεδίου αυτού και το κατά πόσο θα έχει τη δύναμη να αλλάξει την ελληνική πραγματικότητα θα διαπιστωθεί με το πέρας του χρόνου.

ABSTRACT

Although the year 2019 is well upon us, the problem of the non-performance loans (NPLs) still remains a major issue for Greece. From 2002 to 2008, the rate of the NPLs was extremely low and the banks were able to dole loans without caring too much about a credit accident. To be specific such was the vulnerability of the Greek banking system that a possible change in the economic cycle had the power to render the households and the businesses unable to pay off their debts to the banks. During the year 2008, the financial crisis made its appearance in Greece and the rates of the NPLs were never again the same. The Greek authorities weren't able to find a viable solution to the problem so, today Greece is the No 1 country in Europe in terms of NPLs. The main approach employed by Greece all those years in an attempt to put an end to the problem was to delete the problematic loans or to sell them. On other hand, Ireland adopted a very dynamic model in order to deal with the highly increasing rates of the NPLs. In October of 2019, the Greek authorities created an act that names the state as guarantor in order to decrease the NPLs in Greece. The results of that act will be shown as time goes by.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
ABSTRACT	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΜΗ ΕΞΥΠΗΡΕΤΟΥΜΕΝΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ... 5	
1.1 Ποιότητα του χαρτοφυλακίου χορηγήσεων και εξέλιξη προβλέψεων 2002-2007.... 5	
1.2 Η οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών..... 10	
1.3 Η οικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων 14	
1.4 Μεταφορά Πιστωτικού κινδύνου 18	
1.5 Η αρχή της κρίσης..... 19	
1.6 Οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών 2008-2019 20	
1.7 Οικονομική κατάσταση των Επιχειρήσεων 2008-2019 26	
1.8 Οικονομική κατάσταση Χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων..... 29	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΜΕΤΡΑ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΜΗ ΕΞΥΠΗΡΕΤΟΥΜΕΝΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ..... 33	
2.1 Σκοπός των μέτρων..... 33	
2.2 Μέτρα, ο τρόπος επιλογής τους και η βιωσιμότητα τους..... 33	
2.3 Άρτιες διαδικασίες παροχής μέτρων ρύθμισης 42	
2.4 Υπόδειγμα Ιρλανδίας..... 43	
2.5 Η περίπτωση της Ελλάδας..... 49	
2.5.1 Έξοδος από τον μηχανισμό ενίσχυσης ρευστότητας..... 49	
2.5.2 Σχέδιο Ηρακλής..... 50	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ..... 52	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 53	

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της εργασίας αποτελεί η παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης των μη εξυπηρετούμενων δανείων και η ανάλυση των μεθόδων ώστε να μπορέσουν οι αρμόδιες αρχές να αντιμετωπίσουν την κύρια «πληγή» της ελληνικής οικονομίας. Τα κύρια ερωτήματα που δημιουργούνται γύρω από την περίπτωση της Ελλάδας είναι τι την οδήγησε από μια χώρα με χαμηλό αριθμό μη εξυπηρετούμενων δανείων σε μια χώρα η οποία ηγείται στη λίστα με τα περισσότερα κόκκινα δάνεια. Ακόμα μείζονος σημασία είναι η συμπεριφορά των νοικοκυριών αλλά και των επιχειρήσεων. Η περίοδος μελέτης λαμβάνει χώρα από το 2002 το οποίο αποτελεί κομβικό σημείο καθώς, η Ελλάδα εντάχθηκε στη νομισματική ενότητα έως το 2019.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η ιστορική εξέλιξη των κόκκινων δανείων από το 2002 έως το 2019 χωρίζοντας δυο περιόδους μελέτης. Η πρώτη περίοδος αναφέρεται από το 2002-2007 όπου η οικονομία ακόμα βρισκόταν σε τροχιά ανάπτυξης ενώ η δεύτερη περίοδος μελέτης αναφέρεται από το 2008- 2019 όπου η Ελλάδα «βυθίστηκε» σε μια από τις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις της σύγχρονης οικονομικής ιστορίας. Σε αυτές τις δυο περιόδους γίνεται ανάλυση της συμπεριφοράς των νοικοκυριών αλλά και των μη χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι τρόποι αντιμετώπισης των μη εξυπηρετούμενων δανείων από τις αρμόδιες αρχές ενώ στο τρίτο θα παρουσιαστούν τα συμπεράσματα της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΜΗ ΕΞΥΠΗΡΕΤΟΥΜΕΝΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ

1.1 Ποιότητα του χαρτοφυλακίου χορηγήσεων και εξέλιξη προβλέψεων 2002-2007

Το¹ 2002 αποτελεί σημαντική χρονιά για την Ελληνική οικονομία καθώς αποχαιρετά την νομισματική της ανεξαρτησία και εντάσσεται στην Ευρωζώνη. Τη χρονιά αυτή οι Τράπεζες χορήγησαν συνολικά δάνεια ύψους 88.124.203 εκατ. ευρώ.

Σύμφωνα με έκθεση του Κεντρικού Τραπεζίτη της Ελλάδος το 2002 σε σχέση με την τριετία 1999-2001, παρατηρήθηκε βελτίωση της ποιότητας του χαρτοφυλακίου των τραπεζών ενώ παράλληλα παρατηρήθηκε αύξηση στο ποσοστό κάλυψης από προβλέψεις των απαιτήσεων που δεν εξυπηρετούνται για περισσότερο από ένα έτος. Από τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν το πρώτο εξάμηνο του 2002 έγινε αισθητή μια οριακή αύξηση του συνόλου των απαιτήσεων που είναι σε καθυστέρηση για πάνω από 3 μήνες και παράλληλα υπήρξε μείωση του βαθμού κάλυψης τους από προβλέψεις.

Η αύξηση των συντελεστών υπολογισμού για εποπτικούς σκοπούς της ελάχιστης πρόβλεψης έγινε με βάση τις εξής παραμέτρους:

- 1) Ο Δείκτης κεφαλαιακής εταιρείας που μειώθηκε τα τελευταία 2-3 χρόνια είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του περιθωρίου ασφαλείας που παρείχε τα προηγούμενα χρόνια.
- 2) Η πιστωτική επέκταση επηρεάζει άμεσα τη δυναμική των συνολικών καθυστερήσεων. Η περίπτωση των στεγαστικών δανείων είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα δανείων ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ώστε να εξηγήσει το παραπάνω γεγονός καθώς, ο ετήσιος ρυθμός ανόδου διαμορφώθηκε σε πολύ υψηλά επίπεδα τα τελευταία 2 έτη.

¹ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2002 σελ 343-345

3) Η αξία των εξασφαλίσεων συνεκτιμήθηκαν έμμεσα υπό την μορφή μετοχών κατά τον καθορισμό των ποσοστών του εποπτικού χαρακτήρα προβλέψεων

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει την εξέλιξη του ποσοστού κάλυψης των καθυστερήσεων από προβλέψεις και το ποσοστό των καθυστερήσεων στο σύνολο των δανείων:

Πίνακας 1.1	Ποσοστό (%) κάλυψης καθυστερήσεων από προβλέψεις και ποσοστό (%) καθαρών καθυστερήσεων στο σύνολο των δανείων					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ΠΚΣΚ	45,3	49,9	51,4	61,9	61,8	53,4
ΠΚΚ>1 ΈΤΟΥΣ	69	70,3	77,3	90,3	96,3	92,4
ΠΚΚ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ	3,4	3,5	3,4	2,4	2,1	2,1

Πηγή: Ο ίδιος τους υπολογισμούς

ΠΚΣΚ: ποσοστό κάλυψης συνολικών καθυστερήσεων

ΠΚΚ>1: ποσοστό κάλυψης των καθυστερήσεων άνω του έτους πλέον οριστικών καθυστερήσεων και επισφαλών απαιτήσεων

ΠΚΚ: ποσοστό καθαρών καθυστερήσεων στο σύνολο των δανείων

Την² επόμενη χρονιά παρατηρήθηκε βελτίωση του χαρτοφυλακίου αφού ο δείκτης των καθυστερήσεων σε σχέση με το σύνολο των δανείων μειώθηκε σε ετήσια βάση κατά 6%. Συγκεκριμένα, αν μελετήσουμε την περίπτωση των στεγαστικών και καταναλωτικών δανείων θα παρατηρήσουμε υποχωρήσεις του λόγου καθυστερήσεων προς το σύνολο των δανείων κατά 30% και 7% αντίστοιχα. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η μείωση οφείλεται στην αύξηση της εισπραξιμότητας και σε

² Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2003, σελ. 334-336

μικρότερο βαθμό ότι δεν εμφανίζονται πλέον στις καθυστερήσεις ένα μέρος από τα καταναλωτικά και στεγαστικά δάνεια τα οποία αναχρηματοδοτούνται μέσω μεταφοράς τους μεταξύ πιστωτικών ιδρυμάτων. Το παραπάνω γεγονός έχει ως συνέπεια να υποεκτιμάται ο πιστωτικός κίνδυνος για την κατηγορία αυτών των δανείων.

Ακόμα ένα σημαντικό γεγονός είναι ότι οι καθαρές καθυστερήσεις άνω των τριών μηνών και άνω του έτους μειώθηκαν καθώς αποτελούσαν το 3,4% και 1,4% αντίστοιχα του συνόλου των δανείων των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων σε αντίθεση με το 3,9% και 1,6% για το 2002. Το ποσοστό κάλυψης με προβλέψεις των καθυστερήσεων άνω των τριών μηνών και άνω του έτους αυξήθηκε σε 50% και 71,1% έναντι 46,9% και 68,7% για το 2002. Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 1.1 το ποσοστό κάλυψης καθυστερήσεων, το ποσοστό κάλυψης των καθυστερήσεων άνω του έτους, πλέον οριστικών καθυστερήσεων και επισφαλών απαιτήσεων και το ποσοστό καθαρών καθυστερήσεων στο σύνολο των δανείων αυξήθηκαν το 2003 σε σχέση με το 2002.

Το³ 2004 παρατηρήθηκε σταθερότητα στο ποσοστό των καθυστερήσεων επί του συνόλου των δανείων. Συγκεκριμένα 4,6% για τα στεγαστικά, 7,2% για τα καταναλωτικά και 7,8% για τα επιχειρηματικά.

Επίσης ένα σημαντικό στοιχείο το οποίο χρήζει ανάλυσης είναι ότι, το σύνολο του αριθμού των πιστούχων και των επιχειρηματικών δανείων που έχουν υπαχθεί σε διαβάθμιση. Ποσοστό της τάξης 81% και 74,4% αντίστοιχα παρέμεινε στο ίδιο επίπεδο κινδύνου, 10,8% και 16,3% αντίστοιχα υποβαθμίστηκε ενώ 8,2% και 9,3% αναβαθμίστηκε. Παραπάνω παρατηρούμε αύξηση του πιστωτικού κινδύνου αφού οι υποβαθμίσεις υπερβαίνουν κατά 7% των αναβαθμίσεων.

Το γεγονός ότι οι καθαρές καθυστερήσεις άνω των 3 μηνών βελτιώθηκαν το 2004 στο 3,4% έναντι 3,5% το 2003 οφείλεται στις αυξημένες προβλέψεις των ελληνικών τραπεζών. Ακόμη, τα ποσοστά από προβλέψεις των καθυστερήσεων άνω 3 μηνών και άνω του έτους παρουσίασαν βελτίωση καθώς, αυξήθηκαν σε 58,6% και 88,2% το 2004.

³ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2004, σελ.357-360

Η τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ) τόνισε ότι αυξήθηκαν οι πιθανότητες ζημιών από καταναλωτικά δάνεια και συγκεκριμένα από δάνεια καθυστέρησης άνω του έτους. Για τον λόγο αυτό αύξησε τις εποπτικής φύσεως προβλέψεις έτσι ώστε, οι τράπεζες να προβούν στη λογιστική διαγραφή επισφαλών απαιτήσεων.

Το⁴ 2005 παρατηρήθηκε αύξηση των καθυστερούμενων δανείων καθώς πραγματοποιήθηκαν περίπου 1,430 εκατομμύρια ευρώ διαγραφές και οι ρυθμίσεις δανείων μειώθηκαν στο 6,3%.

Ο δείκτης των καθυστερήσεων για τις επιχειρήσεις μειώθηκε στο 7,1% σε σχέση με το 2004, για τα στεγαστικά δάνεια μειώθηκαν σε 3,6% έναντι 4,6% το 2004 ενώ οι καθυστερήσεις που αφορούν τα καταναλωτικά δάνεια σε 7,8% από 7,2% το 2004.

Η αύξηση που παρατηρήθηκε των καθυστερούμενων δανείων κατά 10,8% συνοδεύτηκε από μια αύξηση της τάξης 28,6% των συσσωρευμένων προβλέψεων με αποτέλεσμα το ποσοστό των καθαρών καθυστερήσεων άνω των τριών μηνών έναντι των δανείων να μειωθεί στο 2,45% από 3,4% το 2004.

Ακόμα σημειώθηκε άνοδος στα ποσοστά κάλυψης από προβλέψεις των καθυστερούμενων δανείων άνω των τριών μηνών και άνω του έτους τα οποία διακυμάνθηκαν στα 61,9% και 90,3% αντιστοίχως το 2005. Η σημαντική βελτίωση στη διάρθρωση των καθυστερούμενων δανείων οφείλεται στη διαγραφή επισφαλών απαιτήσεων αλλά και στη μείωση δανεισμού σε επιχειρήσεις με αρνητική θέση.

Η ΤτΕ εντός του 2005 αύξησε δύο φορές τους συντελεστές υπολογισμού της εποπτικής φύσεως προβλέψεων των τραπεζών για τα καταναλωτικά και στεγαστικά δάνεια. Η ενέργεια αυτή είχε ως απώτερο σκοπό να αντισταθμίσει αστοχίες στην τιμολόγηση του αναλαμβανόμενου πιστωτικού κινδύνου αλλά και να παροτρύνει τις τράπεζες να διαγράψουν επισφαλείς απαιτήσεις ώστε να εξασφαλίσει ίσους όρους ανταγωνισμού μεταξύ των τραπεζών.

Η⁵ διαγραφή επισφαλών απαιτήσεων το 2006 και το ευνοϊκό οικονομικό κλίμα βοήθησε στη μείωση του λόγου δανείων σε καθυστέρηση προς το σύνολο των δανείων των ελληνικών εμπορικών τραπεζών σε 5,4% έναντι του 6,3% το 2005.

⁴ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2005, σελ. 393-396

⁵ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2006, σελ. 333-335

Συγκεκριμένα, η μείωση οφείλεται σε όλες τις κατηγορίες των δανείων, τα επιχειρηματικά είχαν τη μεγαλύτερη από 7,1% το 2005 σε 6% το 2006, τα καταναλωτικά από 7,8% σε 6,9% και τα στεγαστικά από 3,6% σε 3,4%

Παρόλο που ήταν σημαντική η βελτίωση της ποιότητας του χαρτοφυλακίου δεν πρέπει να υπάρχει εφησυχασμός. Το κόστος του πιστωτικού κινδύνου και ο λόγος των δανείων σε καθυστερήσεις προς το σύνολο των δανείων είναι αρκετά υψηλά σε σχέση με τον μέσο όρο της Ε.Ε. (Ελλάδα 2006: 14,5% ΕΕ 2005: 9,2%)

Ακόμα, η 5^η άσκηση εκτίμησης ποσοτικών επιπτώσεων είχε ως αποτέλεσμα ότι οι κεφαλαιακές απαιτήσεις θα αυξηθούν για τις τράπεζες της Ελλάδας λόγω της εφαρμογής του πλαισίου (Βασιλεία II). Το γεγονός αυτό ήταν αναμενόμενο να πληγώσει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών τραπεζών.

Το⁶ 2007 ο πιστωτικός κίνδυνος αναφέρεται ως η κύρια μορφή κινδύνου για το ελληνικό τραπεζικό σύστημα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι ελληνικές τράπεζες δραστηριοποιούνταν στη λιανική τραπεζική σε αντίθεση με του μεγάλου μεγέθους τράπεζες στην ΕΕ και ΗΠΑ όπου, σχεδόν το μισό ποσό των εσόδων προέρχεται από την επενδυτική τραπεζική και μη τοκοφόρες εργασίες.

Στο τέλος του 2007 βελτιώθηκε η ποιότητα του χαρτοφυλακίου των ελληνικών τραπεζών καθώς, ο λόγος των δανείων σε καθυστερήσεις προς το σύνολο των δανείων μειώθηκε σε 4,5%. Η καθυστερήσεις των καταναλωτικών δανείων μειώθηκαν σε 6%, των στεγαστικών αυξήθηκαν σε 3,6% και τα επιχειρηματικά δάνεια μειώθηκαν σε 4,6%. Επιπρόσθετα, είναι επιτακτικό να τονίσουμε ότι μειώθηκε το ποσοστό κατά το οποίο τα δάνεια σε καθυστερήσεις καλύπτονται από προβλέψεις και αυξήθηκε ο λόγος των καθαρών καθυστερήσεων προς τα εποπτικά ίδια κεφάλαια.

Η διαγραφή ύψους 1819 εκατ. ευρώ δανείων ήταν ο κύριος λόγος που οδήγησε στα παραπάνω γεγονότα. Στόχος της Τράπεζας της Ελλάδος ήταν ο λόγος των δανείων σε καθυστέρηση προς το σύνολο των δανείων να είναι στο ύψος 3,5% ως το τέλος του 2008.

⁶ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2007, σελ.164

1.2 Η οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών

Για⁷ τα νοικοκυριά το υπόλοιπο των δανείων τους αυξήθηκε σε 22,3% του ΑΕΠ, ποσοστό χαμηλότερο από τον τότε μέσο όρο της ζώνης του Ευρώ (2002:47%). Η καθυστέρηση των καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων έφτανε τα επίπεδα 8,8% και 6,9% αντίστοιχα.

Η σχέση της δανειακής επιβάρυνσης σε σχέση με την αξία των μετοχών και των κατοικιών τις οποίες κατέχουν άμεσα ή έμμεσα διαμορφώθηκε στο τέλος του 2001 στο χαμηλό ποσοστό της τάξης του 3,8%. Αν λάβουμε υπόψη και την πτώση της τιμής των μετοχών το 2002 αυτό το ποσοστό διαμορφώνεται σε ακόμα πιο χαμηλά επίπεδα.

Οι παρακάτω πίνακες και το διάγραμμα παρουσιάζουν τη διαχρονική εξέλιξη των μη εξυπηρετούμενων δανείων από το 2002-2007 ανά κατηγορία δανείων.

Πίνακας 1.2

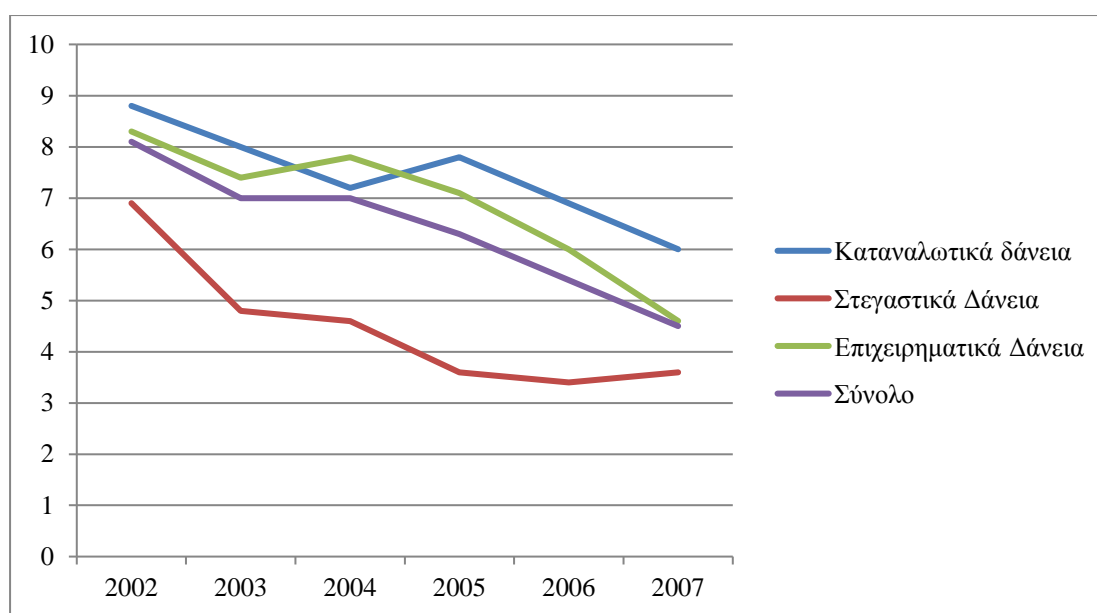
(€ thousand)	Dec 2002	Dec 2003	Dec 2004	Dec 2005	Dec 2006	Dec 2007
Gross Loans	88,124,203	100,473,203	113,963,039	139,151,565	169,366,540	212,197,323
Consumer Loans	8,796,653	11,590,903	15,973,509	19,406,636	24,705,803	29,960,668
Residential Loans	17,600,926	20,410,501	25,560,360	35,950,897	47,129,803	58,420,837
Business Loans	61,726,623	68,471,799	72,429,170	83,794,031	97,530,934	123,815,818
Non-performing Gross Loans	7,145,431	8,010,717	9,025,195	10,018,373	10,496,229	11,072,546
Consumer Loans	776,848	952,319	1,179,963	1,545,692	1,729,342	1,834,543
Residential Loans	1,222,421	1,008,283	1,216,112	1,381,300	1,703,082	2,264,029
Business Loans	5,146,162	6,050,115	6,629,120	7,091,381	7,063,805	6,973,974
% Non-Performing Loans ratio (NPL ratio)	8.1	8.0	7.9	7.2	6.2	5.2
Consumer Loans	8.8	8.2	7.4	8.0	7.0	6.1
Residential Loans	6.9	4.9	4.8	3.8	3.6	3.9
Business Loans	8.3	8.8	9.2	8.5	7.2	5.6

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

⁷ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2002, σελ. 346-348

Πίνακας 1.3	Καταναλωτικά δάνεια	Στεγαστικά Δάνεια	Επιχειρηματικά Δάνεια	Σύνολο
2002	8.8%	6.9%	8.3%	8.1%
2003	8%	4.8%	7.4%	7%
2004	7.2%	4.6%	7.8%	7%
2005	7.8%	3.6%	7.1%	6.3%
2006	6.9%	3.4%	6%	5.4%
2007	6%	3.6%	4.6%	4.5%

Πηγή: Ο ίδιος τους υπολογισμούς

Διάγραμμα 1.1 Εξέλιξη καθυστερήσεων κατά κατηγορία δανείων των ελληνικών εμπορικών τραπεζών (ποσοστά % του συνόλου των αντίστοιχων δανείων)

Οι⁸ εξελίξεις ως προς την οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών είναι άμεσα συνδεδεμένες με το ύψος των υποχρεώσεων του ως προς τις Τράπεζες. Για το έτος 2003 ο ρυθμός αύξησης της πιστωτικής επέκτασης ήταν μεγαλύτερος από το ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ με αποτέλεσμα το υπόλοιπο των δανείων των εμπορικών τραπεζών ως προς τα νοικοκυριά αυξήθηκε από 22,3% στο τέλος του 2002 σε 26,3% το 2003. Το ποσό που δαπάνησαν τα νοικοκυριά για τόκους αυξήθηκαν σε 2,1% του καθαρού διαθέσιμου εισοδήματος έναντι 1,9% το 2002. Παρατηρούμε ότι οι

⁸ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2003, σελ. 337-338

καθυστερήσεις σε καταναλωτικά και στεγαστικά δάνεια ως προς το σύνολο των αντίστοιχων δανείων μειώθηκε σε σχέση με το 2002 σε 8% και 4,8% αντίστοιχα.

Το 2004⁹ συνεχίστηκε το ίδιο φαινόμενο με το 2003, δηλαδή η πιστωτική επέκταση ήταν μεγαλύτερη από το ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ. Το σύνολο των τραπεζικών δανείων αυξήθηκε σε 31,2% του ΑΕΠ έναντι 26,2% στο τέλος του 2003. Συγκεκριμένα, τα στεγαστικά δάνεια αυξήθηκαν στο 20% του ΑΕΠ ενώ το 2003 ήταν στο 17,3% και τα καταναλωτικά αυξήθηκαν σε 11,2% του ΑΕΠ έναντι 8,9% το 2003.

Ακόμη παρατηρήθηκε αύξηση της επιβάρυνσης των νοικοκυριών από τόκους καθώς το συνολικό ποσό που δαπανήθηκε για την πληρωμή τόκων έφτασε στο ύψος 2,8% του Ακαθάριστου διαθέσιμου εισοδήματος.

Το 2005¹⁰ οι εξελίξεις στην οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τη φύση του πιστωτικού κινδύνου. Το παραπάνω γεγονός σχετίζεται με τη σημαντική διεύρυνση του μεριδίου των δανείων στα νοικοκυριά και στη συνολική χρηματοδότηση των τραπεζών προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά.

Τα δάνεια των νοικοκυριών από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα αυξήθηκαν τον Δεκέμβριο του 2005 στη τάξη του 36,3% του εκτιμωμένου ονομαστικού ΑΕΠ. Το υπόλοιπο των στεγαστικών δανείων έφτασε στο επίπεδο 23,9% του ΑΕΠ ενώ στα καταναλωτικά 12,4% του ΑΕΠ. Ακόμα πρέπει να επισημανθεί ότι η προτίμηση των νοικοκυριών για κυμαινόμενα επιτόκια τα θέτει σε ευάλωτη θέση σε περίπτωση μείωσης του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος. Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν επαρκή ιστορικά στοιχεία για την εξέλιξη του πιστωτικού κινδύνου με την εξέλιξη του οικονομικού κύκλου καθώς και το ότι τα νοικοκυριά δεν είχαν επαρκή εμπειρία στη διαχείριση του χρέους που δημιουργούσαν είχε ως αποτέλεσμα αβεβαιότητα ως προς τις πιθανές επιπτώσεις.

⁹ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2004, σελ. 361

¹⁰ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2005, σελ. 396-397

Η τράπεζα¹¹ της Ελλάδας ζήτησε από τις τράπεζες να κρατήσουν ακόμα πιο σκληρά πιστοδοτικά κριτήρια καθώς τα δάνεια προς τα νοικοκυριά αυξάνονταν με μεγαλύτερο ρυθμό από ότι τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις το 2006.

Ο συνολικός δανεισμός των νοικοκυριών ανήλθε στο 44% του ΑΕΠ. Το υπόλοιπο των στεγαστικών δανείων αυξήθηκε στο 29,3% του ΑΕΠ ενώ για τα καταναλωτικά και λοιπά δάνεια στο 14,7%. Η αύξηση του δανεισμού σε συνδυασμό με την ανοδική τάση των επιτοκίων αύξησε τις υποχρεώσεις των νοικοκυριών καθώς μεγάλος αριθμός των δανείων αφορά κυμαινόμενα επιτόκια. Ωστόσο το 2006 η μείωση της ανεργίας και ο ικανοποιητικός ρυθμός ανάπτυξης οδήγησαν σε αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών.

Το 2007¹² ο λόγος των δανείων σε καθυστέρηση προς το σύνολο των καταναλωτικών δανείων μειώθηκε στο 6% λόγω των διαγραφών που πραγματοποιήθηκαν αλλά και τα πιο αυστηρά πιστοδοτικά κριτήρια που εφαρμόστηκαν. Αντίθετα ο λόγος καθυστέρησης των στεγαστικών δανείων προς το σύνολο των στεγαστικών δανείων αυξήθηκε στο 3,6%.

Οι καθυστερήσεις σε αυτή την κατηγορία δανείων αυξήθηκαν πιο πολύ από ότι τα δάνεια. Στην έκθεσή του ο Κεντρικός Τραπεζίτης τονίζει ότι οι επιπτώσεις από την ταχεία αύξηση των στεγαστικών δανείων τα τελευταία χρόνια αναμένεται να εμφανιστούν με χρονική υστέρηση στους δείκτες καθυστερήσεων. Ωστόσο ο λόγος των καταναλωτικών δανείων σε καθυστέρηση προς το σύνολο των καταναλωτικών δανείων μειώθηκε. Στην εξέλιξη αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι σημαντικού ύψους διαγραφές κατά τη διάρκεια του έτους και τα ελαφρώς αυστηρότερα πιστοδοτικά κριτήρια που εφαρμόστηκαν.

Οι αρμόδιες αρχές κατέδειξαν ότι είναι επιτακτικό να γίνει έγκυρη προσαρμογή της πιστοδοτικής προσαρμογής στον κίνδυνο τον οποίο ελλόχευε. Οι λόγοι που τις οδήγησαν σε αυτό το συμπέρασμα ήταν η συνεχιζόμενη αύξηση της δανειακής επιβάρυνσης των νοικοκυριών, η ανοδική πορεία των επιτοκίων σε συνδυασμό με την αύξηση του χρέους ως ποσοστό του καθαρού εισοδήματος τους, οι σταθεροποιητικές τάσεις στις τιμές των ακινήτων αλλά και η αλλαγή του οικονομικού κύκλου στην Ελλάδα.

¹¹ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2006, σελ. 336-337

¹² Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2007, σελ. 165-166

1.3 Η οικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων

Η τράπεζα¹³ της Ελλάδος πραγματοποίησε έρευνα στηριζόμενη στις δημοσιευμένες οικονομικές καταστάσεις ενός δείγματος 418 επιχειρήσεων εκτός του χρηματοπιστωτικού τομέα για τη χρονιά 2002 και τα συμπεράσματα ήταν τα εξής:

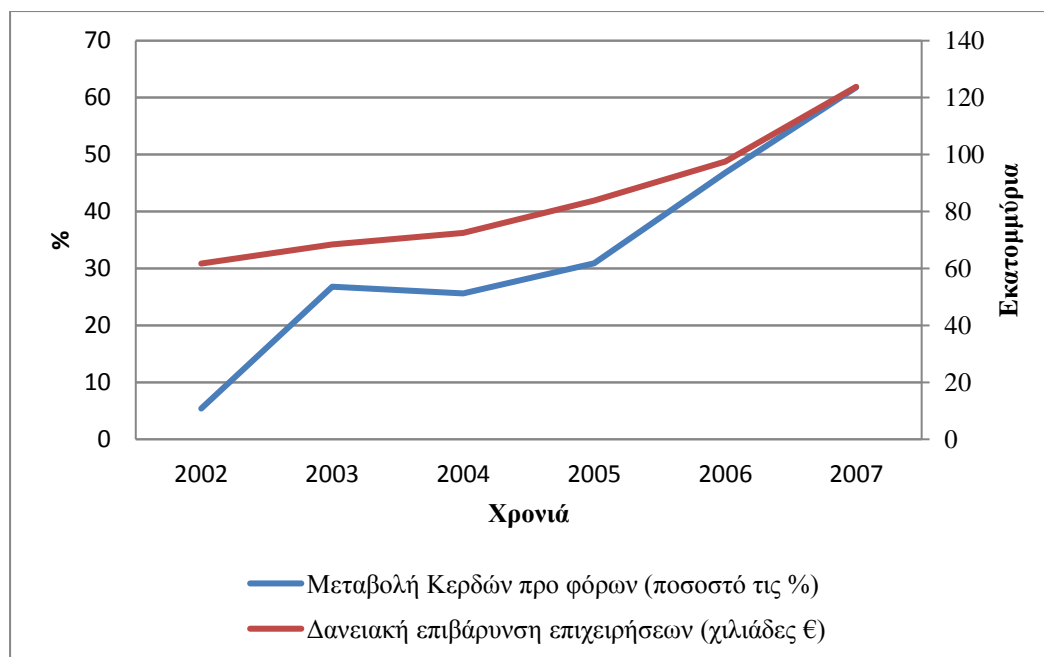
- Αύξηση προ φόρων και κερδών του συνόλου του δείγματος των επιχειρήσεων κατά 5,4% σε σχέση με το 2001.
- Σημαντική διαφοροποίηση της εξέλιξης της κερδοφορίας κατά κλάδο δραστηριότητας. Για την βιομηχανία παρατηρήθηκε αύξηση της κερδοφορίας 2,5% ενώ για το εμπόριο και τις κατασκευές 24,7% και 18,1%. Αντιθέτως ο κλάδος της πληροφορικής παρουσίασε μείωση 14,6%.
- Η αποδοτικότητα των ιδίων κεφαλαίων για τις επιχειρήσεις του δείγματος διαμορφώθηκε σε 11,8% και η σχέση των ιδίων προς τα ξένα κεφάλαια ήταν της τάξης 1,15.

Παρακάτω ο πίνακας και το διάγραμμα παρουσιάζουν πως μεταβλήθηκε η κερδοφορία των επιχειρήσεων του δείγματος ανάλογα την μεταβολή της δανειακής επιβάρυνσης τους.

Πίνακας 1.4	Μεταβολή Κερδών προ φόρων (ποσοστό τις %)	Δανειακή επιβάρυνση επιχειρήσεων (χιλιάδες €)
2002	5.4%	61726623
2003	26.8%	68471799.37
2004	25.6%	72429169.97
2005	30.9%	83794031.26
2006	46.8%	97530934
2007	61.8%	123815818

Πηγή: Ο ίδιος τους υπολογισμούς

¹³ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2002, σελ. 346-348

Διάγραμμα 1.2 Μεταβολή κερδών προ φόρων και Δανειακή επιβάρυνση επιχειρήσεων

Η δανειακή επιβάρυνση των επιχειρήσεων του δείγματος έφτασε τα επίπεδα 61,3% του ΑΕΠ και παρόλο που υπήρξε αύξηση σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά, παραμένει χαμηλότερη από το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της ζώνης του ευρώ (2002: 127,8%).

Για το 2003¹⁴ η ΤτΕ πήρε ένα δείγμα 453 επιχειρήσεων εκ των οποίων οι 260 είναι εισηγμένες στο ΧΑΑ και οι οποίες δεν ανήκαν στο δημόσιο ή στο χρηματοπιστωτικό τομέα.

Το σύνολο των επιχειρήσεων του δείγματος παρουσίασε αύξηση κερδών προ φόρων της τάξης 21,4% το 2003 έναντι του 2002. Η παραπάνω αύξηση είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση της αποδοτικότητας των ιδίων κεφαλαίων αλλά και των συνολικά απασχολούμενων κεφαλαίων σε 13,4% από 11,8% το 2002 και σε 7,1% από 6,2% το 2002 αντίστοιχα.

Καθοριστικός παράγοντας για την αύξηση της κερδοφορίας ήταν η μείωση του λόγου των χρηματοοικονομικών εξόδων προς τα μικτά κέρδη των επιχειρήσεων του δείγματος όπου μειώθηκαν από 7,4% το 2002 σε 6,7% το 2003. Ακόμα, σημειώθηκε

¹⁴ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2003, σελ. 337-338

μια αύξηση της δανειακής επιβάρυνσης των επιχειρήσεων καθώς ο λόγος των ιδίων κεφαλαίων προς τα ξένα κεφάλαια υποχώρησε σε 1,14 από 1,16 το 2002.

Το 2004¹⁵ η ΤτΕ χρησιμοποίησε ένα δείγμα 554 επιχειρήσεων. Παρατηρήθηκε μια μείωση των κερδών της τάξης 1,2% έναντι του 2003. Οι κλάδοι των κατασκευών, των μεταφορών, της τηλεπικοινωνίας και της υγείας παρουσίασαν μικρές ζημιές ενώ ο κλάδος της κλωστοϋφαντουργίας παρουσίασε σημαντικές ζημιές. Πρέπει να σημειωθεί ότι καθοριστικό ρόλο στη μείωση της κερδοφορίας διαδραμάτισε η αύξηση των έκτακτων εξόδων. Εάν δεν ληφθούν υπόψη, τα κέρδη παρουσίαζαν μικρή αύξηση.

Η ικανότητα αποπληρωμής των υποχρεώσεων των επιχειρήσεων θεωρείται ικανοποιητική όταν η σχέση καθαρών κερδών προ φόρων προς το σύνολο των υποχρεώσεων είναι μεγαλύτερη του 10%. Το ποσοστό των επιχειρήσεων που βρίσκονται κάτω από το όριο αυτό μειώθηκε σε 41,1% από 45,3% το 2003. Ωστόσο παρουσιάστηκε αύξηση των επιχειρήσεων που βρίσκονταν κάτω από το 10% κυρίως σε κλάδους όπου παρατηρήθηκε μείωση της κερδοφορίας.

Ο δείκτης χρηματοοικονομικής ευπάθειας των επιχειρήσεων παρουσιάστηκε βελτιωμένος έναντι του 2003 (2004:5,3%, 2003:57%). Ο ρυθμός αύξησης των ιδίων και ξένων κεφαλαίων ήταν της τάξης (3,5% και 3,4% αντίστοιχα). Η δανειακή επιβάρυνση των επιχειρήσεων παρέμεινε στο ίδιο επίπεδο όπως το προηγούμενο έτος.

Μικρή μείωση παρουσιάστηκε στον τραπεζικό δανεισμό των επιχειρήσεων αφού ήταν στο ύψος 1,1%. Πρέπει να τονιστεί ότι ο τραπεζικός δανεισμός αντικατοπτρίζει το 24,8% των συνολικών κεφαλαίων των επιχειρήσεων. Ακόμα ο δείκτης ρευστότητας μειώθηκε στο 1,27% από 1,3% το 2003 και η μείωση οφείλεται κυρίως στους κλάδους παροχής υπηρεσιών.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η εικόνα των επιχειρήσεων του δείγματος δεν ήταν καλύτερη το 2004 σε σχέση με το 2003. Ακόμη και αν δεν λάβουμε υπόψη τα έκτακτα έξοδα και έσοδα τα κέρδη παρέμειναν ουσιαστικά στάσιμα. Επιπρόσθετα παρατηρήθηκε επιδείνωση στην οικονομική κατάσταση ορισμένων κλάδων όπως των κατασκευών, της κλωστοϋφαντουργίας και των μεταφορών.

¹⁵ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2004, σελ. 361-362

Το 2005¹⁶ η ΤτΕ συγκέντρωσε στοιχεία για 435 επιχειρήσεις. Παρατηρήθηκε ότι παρά την αύξηση των πωλήσεων κατά 10% αυξήθηκαν τα κέρδη προ φόρων κατά 5,3%. Η χρηματοοικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων δεν διαφοροποιήθηκε σε σχέση με το 2004. Το περιθώριο κέρδους ήταν της τάξης του 9,4% (από 8,4% το 2004) ο δείκτης χρηματοοικονομικής ευπάθειας δεν μεταβλήθηκε ενώ ο λόγος ιδίων προς ξένα κεφάλαια μειώθηκε στο 1,02%. Η εισαγωγή προϊόντων από χώρες χαμηλού κόστους και η επιβράδυνση αύξησης των εισοδημάτων ήταν λογικό να πλήξουν την οικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων.

Θετική εικόνα έδειξαν εταιρείες που είχαν εξαγωγικό προσανατολισμό και τις ενδιέφεραν οι διεθνείς δραστηριότητες ανεξάρτητα του κλάδου. Όμως σημαντικές μειώσεις γνώρισε ο κατασκευαστικός κλάδος τόσο στον κύκλο εργασιών όσο και της κερδοφορίας (-15% και -41% αντίστοιχα).

Ο ρυθμός¹⁷ αύξησης των δανείων από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα αυξήθηκε το 2006. Από ένα δείγμα 472 επιχειρήσεων παρατηρήθηκε αύξηση προ φόρων και κερδών κατά 15,9% σε σχέση με το 2005 και βελτίωση της αποδοτικότητας των ιδίων κεφαλαίων της τάξης (16,8%:2006, 15,2%:2005). Ωστόσο υπήρξε μείωση στον λόγο των ιδίων κεφαλαίων προς ξένων κεφαλαίων (2006:0,84%, 2005:0,91%) και αυξήθηκε ο λόγος των χρηματοοικονομικών εξόδων προς τα μικτά κέρδη (2006:7,4% 2005: 5,8%). Με τα παραπάνω δεδομένα μπορούμε να κάνουμε λόγο για αύξηση του πιστωτικού κινδύνου. Ακόμα πρέπει να επισημάνουμε την άνοδο των επιτοκίων δανεισμού και ότι για την χρηματοδότηση των αυξημένων πωλήσεων τους χρησιμοποίησαν μέρος από τις βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις τους. Το παραπάνω γεγονός μπορεί να εξηγήσει την επιδείνωση των προαναφερθέντων δύο δεικτών.

Η μικρή¹⁸ μείωση των καθυστερήσεων σε συνδυασμό με την αύξηση των επιχειρηματικών δανείων οδήγησε στη βελτίωση των λόγων των επιχειρηματικών δανείων προς καθυστέρηση προς το σύνολο των επιχειρηματικών δανείων το 2007. Ακόμα, αρκετά σημαντικό ήταν το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις του μη χρηματοπιστωτικού τομέα μπόρεσαν να διατηρήσουν την κερδοφορία τους σε ικανοποιητικά επίπεδα. Σημαντικά ωστόσο είναι και τα στοιχεία που συγκέντρωσε η εταιρεία «Γειρεσίας Α.Ε.». Παρατηρήθηκε μείωση της αξίας των ακάλυπτων

¹⁶ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2005, σελ. 397-399

¹⁷ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2006, σελ. 338

¹⁸ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2007, σελ. 166-167

επιταγών κατά 23,2%, του αριθμού των πτωχεύσεων κατά 21,7% και των διαταγών πληρωμής κατά 10% και παρέμεινε αμετάβλητη η αξία των απλήρωτων συναλλαγματικών σε σχέση με το 2006.

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) βέβαια τόνιζε ότι, ενώ υπάρχουν θετικές εξελίξεις στην κατάσταση των επιχειρήσεων δεν πρέπει να γίνει επανεξέταση των κριτηρίων πιστοδότησης. Η αύξηση του κόστους δανεισμού λόγω αύξησης του πιστωτικού κινδύνου, η ανατίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου και η διατήρηση της τιμής του πετρελαίου έχουν την δυνατότητα να επηρεάσουν αρνητικά την κερδοφορία και την πιστοληπτική ικανότητα των επιχειρήσεων.

1.4 Μεταφορά Πιστωτικού κινδύνου

Η ανάπτυξη¹⁹ των πιστωτικών παραγωγών και η τιτλοποίηση των απαιτήσεων αποτελούν μείζονος σημασίας εξελίξεις ώστε να είναι δυνατή η διαχείριση του πιστωτικού κινδύνου. Ουσιαστικά απώτερος σκοπός της χρήσης αυτών των μέσων είναι η μεταφορά του πιστωτικού κινδύνου των τραπεζών σε τρίτους. Η χρήση τέτοιων προϊόντων έχουν καθοριστική σημασία για την χρηματοπιστωτική σταθερότητα, όμως οι κίνδυνοι δεν παύουν να υπάρχουν όπως: α) Ο πιστωτικός κίνδυνος β) ο κίνδυνος ρευστότητας γ) ο νομικός κίνδυνος ιδίως για εκείνους που μεταφέρουν κίνδυνο. Στις ελληνικές τράπεζες το 2003 οι τιτλοποιημένες απαιτήσεις ανέρχονται σε 250 εκατομμύρια ευρώ. Η χρήση πιστωτικών παραγωγών έφτασε στις τάξεις των 30 εκατομμυρίων ευρώ ως μέσο μεταφοράς κινδύνου ενώ, αύξηση υπήρξε και στα πιστωτικά παράγωγα ως μέσα ανάληψης κινδύνου καθώς έφτασαν στην τάξη των 376 εκατομμύρια ευρώ.

Το 2004²⁰ τιτλοποιήθηκαν απαιτήσεις αξίας 75 εκατομμύρια ευρώ. Αν συνυπολογίσουμε και τις τιτλοποιήσεις του 2003 τότε το συνολικό ποσό απαιτήσεων που τιτλοποιήθηκαν ανέρχεται σε 1 δισεκατομμύρια ευρώ. Το μερίδιο των ελληνικών τραπεζών όσον αφορά το σύνολο των τιτλοποιήσεων στεγαστικών δανείων που έλαβαν χώρα στην ΕΕ το 2004 αυξήθηκε στο 0,54% από 0,2% το 2003.

Η ΤτΕ τονίζει ότι πρέπει να υπάρχει παρακολούθηση των κινδύνων που απορρέουν από τη χρήση πιστωτικών παραγωγών. Η εγκύκλιος Διοίκησης 2004/2

¹⁹ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2003, σελ. 336-337

²⁰ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2004, σελ. 360

εκδόθηκε ώστε να καθοριστεί η μεθοδολογία αντιμετώπισης των πιστωτικών παραγώγων που κατέχουν οι τράπεζες.

Η μετάθεση²¹ πιστωτικού κινδύνου αυξήθηκε κατά 200% το 2005 Δηλαδή οι ελληνικές τράπεζες τιτλοποίησαν απαιτήσεις ύψους 2250 εκατομμύρια ευρώ. Το υπόλοιπο των στεγαστικών δανείων στο τέλος του έτους που τιτλοποιήθηκαν έφτασαν στο ύψος 2220 εκατομμυρίων ευρώ και το υπόλοιπο των τιτλοποιήσεων από πιστωτικές κάρτες ανήλθε στην τάξη των 975 εκατομμυρίων ευρώ. Επομένως το συνολικό ποσό των τιτλοποιήσεων ανήλθε στα 3195 εκατομμύρια ευρώ και αποτελούσε το 1,1% του συνολικού ενεργητικού του πιστωτικού συστήματος.

Το 2006²² συνεχίστηκε η αύξηση των τιτλοποιήσεων. Συγκεκριμένα τιτλοποιήθηκαν απαιτήσεις ύψους 4850 εκατομμύρια ευρώ. Τα 2250 εκατομμύρια ευρώ αφορούσαν για πρώτη φορά δάνεια προς επιχειρήσεις μικρού μεγέθους. Στο τέλος του έτους οι απαιτήσεις που αφορούσαν το υπόλοιπο των στεγαστικών δανείων ανήλθε στο ύψος των 4643 εκατομμύρια ευρώ ενώ έναντι των πιστωτικών καρτών στα 997 εκατομμύρια ευρώ.

1.5 Η αρχή της κρίσης

Η παγκόσμια οικονομία το 2008 έρχεται αντιμέτωπη με μια από τις πιο ισχυρές οικονομικές κρίσεις που έχει αντιμετωπίσει ποτέ. Οι αναταράξεις ξεκίνησαν τον Αύγουστο του 2007 από τις ΗΠΑ. Το 2008 οι αναταράξεις αυτές κατέδειξαν τις οικονομικές αδυναμίες της Ελλάδας και οι αρμόδιες αρχές καλούνται να βγάλουν την Ελλάδα από τον φαύλο κύκλο της κρίσης. Η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας επιβραδύνθηκε σημαντικά το 2008 ενώ είχε ανοδική πορεία από τις αρχές του 1990.

Το 2008 παρατηρήθηκε επιδείνωση στη ποιότητα του χαρτοφυλακίου αλλά και στους δείκτες ρευστότητας των τραπεζών. Ακόμα μειώθηκαν τα μεγέθη της κεφαλαιακής επάρκειας και αποδοτικότητας των τραπεζών. Ωστόσο τα μεγέθη αυτά παρέμειναν σε ικανοποιητικά επίπεδα καθώς εφαρμόζονταν συνεχείς έλεγχοι από την Τράπεζα της Ελλάδας και αυστηρά κριτήρια πιστοδότησης.

²¹ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2005, σελ. 399-401

²² Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2006, σελ. 338-339

1.6 Οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών 2008-2019

Την χρονιά αυτή παρατηρήθηκε μείωση της πιστωτικής επέκτασης και μεγάλη αύξηση των δανείων που ήταν σε καθυστέρηση προς το σύνολο των δανείων. Η οικονομική κρίση με την οποία ήρθε αντιμέτωπη η Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί το εισόδημα των νοικοκυριών και επομένως να μειωθεί ο ρυθμός ανόδου των στεγαστικών αλλά και των καταναλωτικών δανείων. Το παραπάνω γεγονός, είχε ως άμεση συνέπεια την επιβράδυνση του ετήσιου ρυθμού αύξησης του υπόλοιπου της χρηματοδότησης.

Οι παρακάτω πίνακες και το διάγραμμα απεικονίζουν τη διαχρονική πορεία των μη εξυπηρετούμενων δανείων από το 2008-2019:

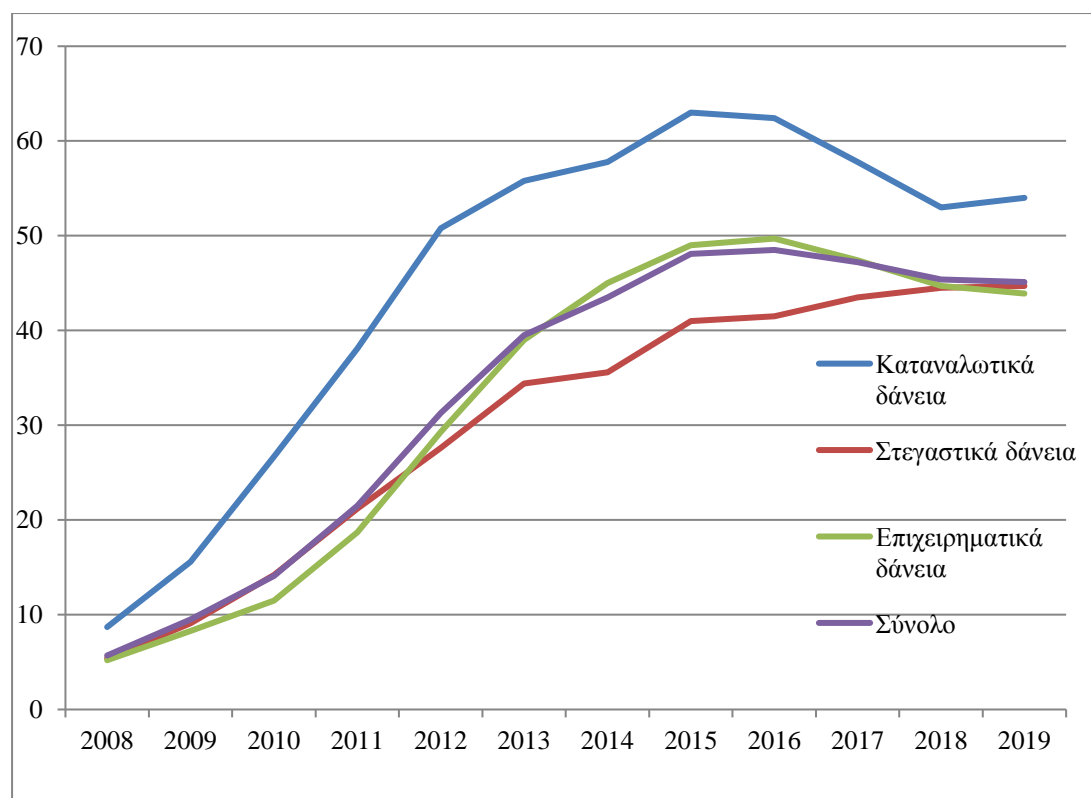
Πίνακας 1.5

(€ thousand)	Dec 2008	Dec 2009	Dec 2010	Dec 2011	Dec 2012	Dec 2013	Dec 2014	Dec 2015	Dec 2016	Dec 2017	Dec 2018	Mar 2019
Gross Loans	255,699,207	271,167,151	272,404,699	242,771,298	217,473,817	230,002,877	224,763,089	221,593,580	215,984,811	200,115,537	180,180,527	177,114,385
Consumer Loans	34,411,933	34,804,213	32,430,003	27,150,403	24,994,702	25,536,843	24,499,506	24,115,408	23,124,064	19,984,347	16,525,065	16,228,872
Residential Loans	68,811,811	74,503,431	76,638,301	67,806,445	65,322,126	67,831,735	69,830,872	68,360,463	66,175,685	63,404,052	60,903,793	60,184,899
Business Loans	152,475,463	161,859,507	163,336,395	147,814,450	127,156,989	136,634,299	130,432,712	129,117,709	126,685,062	116,727,138	102,751,669	100,700,614
Non-performing Gross Loans	14,622,982	25,633,558	38,411,987	52,312,707	67,989,728	90,866,845	97,683,820	106,506,368	104,826,836	94,432,952	81,797,688	79,917,570
Consumer Loans	2,979,399	5,430,183	8,648,278	10,357,401	12,708,281	14,248,373	14,172,067	15,194,780	14,431,829	11,558,432	8,755,568	8,758,019
Residential Loans	3,743,339	6,761,598	10,914,100	14,369,401	17,997,345	23,349,942	24,851,466	28,033,130	27,481,354	27,576,114	27,116,051	26,927,989
Business Loans	7,900,244	13,441,777	18,849,609	27,585,905	37,284,102	53,268,530	58,660,288	63,278,458	62,913,654	55,298,406	45,926,069	44,231,561
% Non-Performing Loans ratio (NPL ratio)	5.7	9.5	14.1	21.5	31.3	39.5	43.5	48.1	48.5	47.2	45.4	45.1
Consumer Loans	8.7	15.6	26.7	38.1	50.8	55.8	57.8	63.0	62.4	57.8	53.0	54.0
Residential Loans	5.4	9.1	14.2	21.2	27.6	34.4	35.6	41.0	41.5	43.5	44.5	44.7
Business Loans	5.2	8.3	11.5	18.7	29.3	39.0	45.0	49.0	49.7	47.4	44.7	43.9

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Πίνακας 1.6	Καταναλωτικά δάνεια	Στεγαστικά δάνεια	Επιχειρηματικά δάνεια	Σύνολο
2008	8.7%	5.4%	5.2%	5.7%
2009	15.6%	9.1%	8.3%	9.5%
2010	26.7%	14.2%	11.5%	14.1%
2011	38.1%	21.2%	18.7%	21.5%
2012	50.8%	27.6%	29.3%	31.3%
2013	55.8%	34.4%	39%	39.5%
2014	57.8%	35.6%	45%	43.5%
2015	63%	41%	49%	48.1%
2016	62.4%	41.5%	49.7%	48.5%
2017	57.8%	43.5%	47.4%	47.2%
2018	53%	44.5%	44.7%	45.4%
2019	54%	44.7%	43.9%	45.1%

Πηγή: Ο ίδιος τους υπολογισμούς

Διάγραμμα 1.3 Εξέλιξη καθυστερήσεων κατά κατηγορία δανείων των ελληνικών εμπορικών τραπεζών (ποσοστά % του συνόλου των αντίστοιχων δανείων)

Το Δεκέμβριο του 2008 η συνολική χρηματοδότηση των νοικοκυριών από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (NXI) διαμορφώθηκε στο 48,2% του ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, το ύψος των καταναλωτικών και των στεγαστικών δανείων έφτανε στο ύψος των 34.411.933.000 ευρώ και 68.811.811.000 ευρώ αντίστοιχα. Ο λόγος των δανείων σε καθυστέρηση προς το ύψος των συνολικών καταναλωτικών δανείων ανήλθε στη τάξη του 8,7% ενώ ο λόγος των δανείων σε καθυστέρηση προς το ύψος των συνολικών στεγαστικών δανείων έφτασε στο ύψος 5,4%. Παρατηρούμε ότι η οικονομική κρίση οδήγησε στην αύξηση του παραπάνω λόγου σε σχέση με το 2007.

Το 2009²³ όπως ήταν αναμενόμενο υποχώρησε και άλλο η πιστωτική επέκταση καθώς στα νοικοκυριά κυριαρχούσε ένα αίσθημα αβεβαιότητας ως προς το εισόδημα τους αλλά και οι τράπεζες υιοθέτησαν ακόμα πιο αυστηρά κριτήρια πιστοδότησης. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει στην έκθεση του ο Κεντρικός Τραπεζίτης, το τέταρτο τρίμηνο του 2009 η πιστωτική επέκταση ως προς τις επιχειρήσεις ήταν 5,5% ενώ ως προς τα νοικοκυριά 3,3%. Σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι το τέταρτο εξάμηνο του 2008 τα ποσοστά αυτά κυμαίνονταν στις τάξεις των 21,6% και 14,8% αντίστοιχα.

Την χρονιά αυτή ο λόγος των δανείων σε καθυστέρηση προς τα συνολικά καταναλωτικά δάνεια αλλά και ο αντίστοιχος λόγος για τα στεγαστικά, παρουσίασαν μια δραματική αύξηση καθώς έφτασαν στο ύψος 15,6% και 9,1%.

Την επόμενη διετία (2010-2011) τα πιστοδοτικά κριτήρια έγιναν αυστηρότερα και οι τράπεζες προχώρησαν στον περιορισμό του ύψους και της διάρκειας των χορηγούμενων δανείων. Η αύξηση του πιστωτικού κινδύνου σε συνδυασμό με την παρατεταμένη οικονομική κρίση και την δημοσιονομική ύφεση αποθαρρύνει τη χορήγηση πιστώσεων από την πλευρά των τραπεζών.

Το Δεκέμβριο του 2010 ο λόγος των καταναλωτικών δανείων προς τον συνολικό αριθμό των δανείων αυξήθηκε στο 26,7% ενώ ο ίδιος λόγος για τα στεγαστικά είχε και αυτός αυξητική τάση στο επίπεδο 14,2%. Το 2011 συνεχίστηκε η αυξητική πορεία των δύο αυτών λόγων. Τον Δεκέμβριο αυτού του έτους, ο λόγος των καταναλωτικών δανείων προς το ύψος του συνόλου των δανείων αυξήθηκε στο 38,1% ενώ ο αντίστοιχος λόγος για τα στεγαστικά έφτασε στο 21,2%.

²³ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2009, σελ. 175-177

Την επόμενη²⁴ διετία (2012-2013) έχουμε ακριβώς τα ίδια χαρακτηριστικά όπως και την προηγούμενη. Ο εγχώριος ρυθμός χρηματοδότησης από τα εγχώρια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα γίνεται ολοένα και περισσότερο αρνητικός. Οι τράπεζες έκαναν λόγο για υποχώρηση της ζήτησης δανείων από τα νοικοκυριά και αύξησαν τα κριτήρια πιστοδότησης. Το 2013 οι τράπεζες²⁵ αντιμετώπιζαν δυσκολία στο να συγκεντρώσουν καταθέσεις λιανικής και η κεφαλαιακή βάση η οποία ήταν διαθέσιμη για να στηρίξει τη πιστοδοτική δραστηριότητα του τραπεζικού συστήματος ολοένα και περιοριζόταν. Η ανακεφαλαιοποίηση και αναδιάρθρωση που έλαβε χώρα το 2012 και το 2013 αποκατάστησαν την επάρκεια των εποπτικών ιδίων κεφαλαίων.

Το Δεκέμβριο του 2012 το ύψος των μη εξυπηρετούμενων καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων έφτασε στο ύψος των 50,8% και 27,6% αντίστοιχα ενώ ένα χρόνο μετά δηλαδή, τον Δεκέμβριο του 2013 τα αντίστοιχα ποσά των λόγων αυξήθηκαν στο 55,8% και 34,3% αντίστοιχα.

Η επόμενη²⁶ χρονιά αποτελεί μια θετική νότα σε σύγκριση με τις προηγούμενες. Οι τάσεις που χαρακτήρισαν τις προηγούμενες χρονιές έλαβαν τέλος με αποτέλεσμα να έχει τονωθεί η προσφορά και η ζήτηση στην ελληνική οικονομία. Η αυστηροποίηση των πιστοδοτικών κριτηρίων όσον αφορά τα στεγαστικά και καταναλωτικά δάνεια έλαβε τέλος. Ακόμα, στα δάνεια προς τα νοικοκυριά καταγράφηκε ανακοπή της τάσης να αξιώνουν από τους δανειολήπτες ολοένα και μεγαλύτερη κάλυψη των δανείων από εξασφαλίσεις.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι έσπασε η πολυετής τάση συρρίκνωσης της ζήτησης για στεγαστικά και καταναλωτικά δάνεια. Οι τάσεις αυτές δημιουργήθηκαν λόγω των αρνητικών προσδοκιών που είχαν δημιουργηθεί για την εξέλιξη των τιμών των ακινήτων, την αύξηση της ζήτησης πιστώσεων και τον περιορισμό των δαπανών των νοικοκυριών για διαρκεί και καταναλωτικά αγαθά.

Τον Δεκέμβρη του 2014 το ύψος του λόγου των μη εξυπηρετούμενων καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων προς το ύψος των αντίστοιχων συνολικών δανείων αυξήθηκαν στο 57,8% και 35,6% αντίστοιχα.

²⁴ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2012, σελ. 187

²⁵ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2013, σελ. 137-139

²⁶ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2014, σελ. 153-155

Αν μια λέξη²⁷ θα μπορούσε να χαρακτηρίσει την χρονιά του 2015 αυτή θα ήταν η αβεβαιότητα. Τα πιστοδοτικά κριτήρια αυστηροποιήθηκαν λόγω των προσδοκιών:

1. Για τις μακροοικονομικές προοπτικές της χώρας
2. Ειδικότερο για τις εξελίξεις κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
3. Η μεταβολή προς το δυσμενέστερο των εκτιμήσεων των πιστωτικών ιδρυμάτων για την «ρευστότητα των εξασφαλίσεων»
4. Περιορισμός στην έκταση την οποία ήταν διατεθειμένες να αναλάβουν κίνδυνο

Οι προβλέψεις για πιστωτικό κίνδυνο αυξήθηκαν αρκετά. Οι τράπεζες και οι όμιλοι κατέγραψαν σημαντικού ύψους ζημίες που ήταν μεγαλύτερες σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2014. Το ποσοστό κάλυψης των μη εξυπηρετούμενων δανείων από συσσωρευμένες προβλέψεις αυξήθηκαν σε 48,8% το Σεπτέμβριο αυτού του έτους. Ακόμη μείζονος σημασίας είναι το γεγονός ότι οι τράπεζες προέβησαν σε διαγραφές δανείων ύψους 660 εκατομμυρίων ευρώ. Το Δεκέμβριο αυτής της χρονιάς τα μη εξυπηρετούμενα καταναλωτικά και στεγαστικά δάνεια κυμάνθηκαν στο 63% και 41% αντίστοιχα.

Η τριμηνιαία καθαρή ροή τραπεζικών πιστώσεων προς τα νοικοκυριά για τη χρηματοδότηση καταναλωτικών δαπανών έγινε σταδιακά λιγότερο αρνητική μετά το γ' τρίμηνο του 2015 (-220 εκατομμύρια ευρώ) ενώ το γ' τρίμηνο του 2016 έπεσε αισθητά (-15 εκατομμύρια ευρώ) και το δ' τρίμηνο του 2016 αυξήθηκε (-50 εκατομμύρια ευρώ). Η καθαρή ροή για τα στεγαστικά δάνεια έχει παραμείνει σταθερή χωρίς να μεταβληθεί από το 2013 στο ύψος των -2,5 εκατομμυρίων.

Το 2016 υπήρξε²⁸ περαιτέρω αυστηροποίηση των πιστοδοτικών κριτηρίων. Επιπρόσθετα, υπήρξε περιορισμός στο ύψος των χορηγούμενων καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων ενώ αύξηση παρουσιάστηκε στη ζήτηση τραπεζικών πιστώσεων. Κατά όλη τη διάρκεια της επισκοπούμενης περιόδου η ποιότητα του χαρτοφυλακίου δανείων του συνόλου των τραπεζών εμφάνισε τάσεις σταθεροποίησης.

²⁷ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2015, σελ. 173

²⁸ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2016, σελ. 187

Το Δεκέμβριο του 2016 τα μη εξυπηρετούμενα καταναλωτικά και στεγαστικά δάνεια παρουσίασαν μια μικρή μείωση σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά του 2015. Ο λόγος των μη εξυπηρετούμενων καταναλωτικών δανείων προς το συνολικό ύψος των καταναλωτικών δανείων έφτασε στο ύψος 62,4% ενώ ο αντίστοιχος λόγος για τα στεγαστικά ακούμπησε το 41,5%.

Η ενίσχυση των πιστοδοτικών δραστηριοτήτων των τραπεζών αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του έτους 2017. Οι λόγοι που οδήγησαν στην ενίσχυση τους είναι οι εξής:

1. Θετική εξέλιξη του ΑΕΠ
2. Η ανάκαμψη εμπιστοσύνης
3. Συνεχιζόμενη αποκλιμάκωση των δανειακών επιτοκίων
4. Διεύρυνση των δυνατοτήτων των τραπεζών να χορηγήσουν χρηματοδότηση

Η ποιότητα του εγχώριου χαρτοφυλακίου δανείων βελτιώθηκε καθώς τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια μειώθηκαν κατά 5,9 δισεκατομμύρια ευρώ έναντι του Δεκεμβρίου του 2016. Η υποχώρηση οφείλεται κυρίως σε διαγραφές δανείων (4,4 δισεκατομμύρια ευρώ), πωλήσεις (1,8 δισεκατομμύρια ευρώ) και αποπληρωμές μη εξυπηρετούμενων δανείων (1,8 δισεκατομμύρια ευρώ). Ωστόσο αρνητικό ήταν το γεγονός ότι δημιουργήθηκαν νέες ροές μη εξυπηρετούμενων δανείων που ξεπέρασαν τις πιστώσεις που είχαν παρουσιάσει καθυστέρηση στο παρελθόν αλλά άρχισαν να εξυπηρετούνται πάλι 5,3 δισεκατομμύρια ευρώ.

Τον Δεκέμβριο του 2017 το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων καταναλωτικών δανείων προς το σύνολο των καταναλωτικών δανείων έφτασε στο ύψος 57,8% και στο 43,5% ο αντίστοιχος λόγος για τα στεγαστικά.

Την επόμενη χρονιά οι προβλέψεις για τον πιστωτικό κίνδυνο ήταν μειωμένες λόγω της προόδου που έχει σημειωθεί στη διαχείριση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Στο τέλος του Δεκεμβρίου του 2018 το ύψος των μη εξυπηρετούμενων δανείων ήταν 81,8 δισεκατομμύρια ευρώ.

Η υποχώρηση οφείλεται σε:

- Διαγραφές (5,9 δισεκατομμύρια ευρώ)
- Πωλήσεις (5,8 δισεκατομμύρια ευρώ)

Ο λόγος των μη εξυπηρετούμενων δανείων προς το σύνολο των δανείων παρέμεινε το Δεκέμβριο του 2018 σε υψηλό επίπεδο (45,4%). Ο λόγος των μη εξυπηρετούμενων καταναλωτικών δανείων προς το σύνολο των δανείων και ο αντίστοιχος λόγος για τα στεγαστικά δάνεια έκλεισαν στο επίπεδο 53% και 44%, αντίστοιχα.

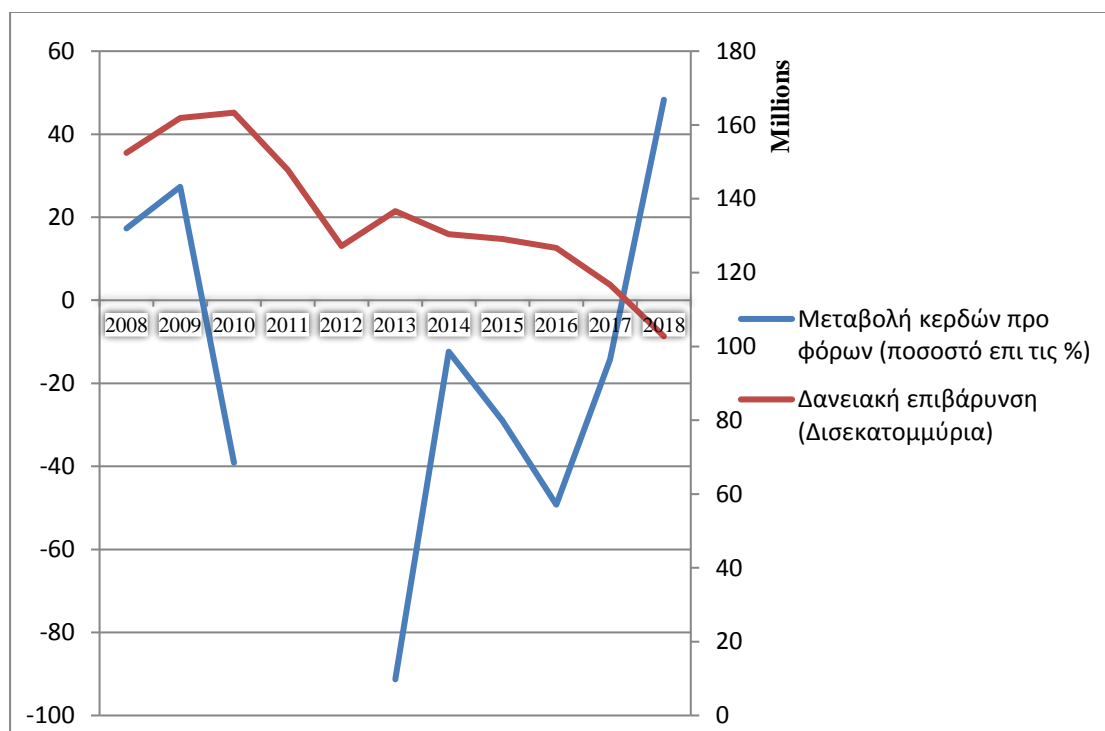
1.7 Οικονομική κατάσταση των Επιχειρήσεων 2008-2019

Το 2008 άρχισε να γίνεται έντονο το φαινόμενο της επιβράδυνσης της πιστωτικής επέκτασης. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στην μετάδοση της χρηματοπιστωτικής κρίσης στην πραγματική οικονομία και στις δυσμενείς προβλέψεις για την οικονομική δραστηριότητα στο μέλλον. Ενώ την επόμενη χρονιά παρά το γεγονός ότι παρατηρήθηκε σταθεροποίηση της πιστωτικής επέκτασης τους πρώτους μήνες του έτους, έπειτα έγινε ξανά αισθητή η επιβράδυνση της. Η εξασθένηση αυτή οφείλεται στον περιορισμό τόσο της προσφοράς όσο και της ζήτησης τραπεζικών πιστώσεων. Ο δείκτης των μη εξυπηρετούμενων δανείων στο τέλος του 2008 για τις επιχειρήσεις έφτασε το 5,2% ενώ στο τέλος του 2009 αυξήθηκε στο 8,3%.

Παρακάτω στον πίνακα και στο διάγραμμα απεικονίζεται η πορεία της κερδοφορίας των επιχειρήσεων του δείγματος καθώς μεταβάλλεται η δανειακή επιβάρυνση τους από το 2008-2019.

Πίνακας 1.7	Μεταβολή κερδών προ φόρων (ποσοστό επι τις %)	Δανειακή επιβάρυνση (Δισεκατομμύρια)
2008	17.3%	152,475,463
2009	27.3%	161,859,507
2010	-39.1%	163,336,395
2011		147,814,450
2012		127,156,989
2013	-91.3%	136,634,299
2014	-12.4%	130,432,712
2015	-29%	129,117,709
2016	-49.2%	126,685,062
2017	-14.2%	116,727,138
2018	48.3%	102,751,669

Πηγή: Ο ίδιος τους υπολογισμούς

Διάγραμμα 1.4 Μεταβολή κερδών προ φόρων και Δανειακή επιβάρυνση επιχειρήσεων (Για τα έτη 2011 και 2012 πηγές από την Κεντρική τράπεζα τονίζουν ότι υπήρχε μείωση της κερδοφορίας των επιχειρήσεων αλλά δεν γίνεται αναφορά στον ακριβή αριθμό)

Το Δεκέμβριο του 2010 παρατηρήθηκε επιβράδυνση χρηματοδότησης της οικονομίας σε σχέση με τον Δεκέμβριο του 2009. Ιδιαίτερα αρνητικές τιμές παρουσίασαν οι ρυθμοί μεταβολής της χρηματοδότησης κλάδων οικονομικής δραστηριότητας όπως βιομηχανία, εμπόριο και κατασκευές. Ο λόγος των μη εξυπηρετούμενων επιχειρησιακών δανείων προς το σύνολο των επιχειρηματικών δανείων αυξήθηκε στο 11,5%.

Την επόμενη διετία ο ρυθμός μεταβολής της χρηματοδότησης γίνεται ολοένα και πιο αρνητικός. Για τις μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις ο ρυθμός μείωσης της τραπεζικής χρηματοδότησης ήταν μεγάλος μέχρι τον Σεπτέμβριο και τους τελευταίους 3 μήνες του 2012 έγινε πιο ήπιος (Δεκέμβριος 2012 :-3,3% , Δεκέμβριος 2011 :-1,8%).

Ακόμα οι τράπεζες κάνουν λόγο για υποχώρηση της ζήτησης των δανείων από νοικοκυριά και μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις. Τις χρονιές αυτές το ποσοστό μη εξυπηρετούμενων δανείων για τις επιχειρήσεις αυξήθηκε αρκετά. Το Δεκέμβριο του 2011 το ποσοστό ήταν 18,7% ενώ ένα χρόνο μετά αυξήθηκε στο 29,3%.

Την περίοδο 2009-2013²⁹, οπού άρχισε η επιβράδυνση της χρηματοπιστωτικής επέκτασης, οι κλάδοι που αύξησαν τον δανεισμό τους ήταν ο τουρισμός, η Ναυτιλία και ο κλάδος του ηλεκτρισμού, του φωταερίου και της ύδρευσης. Οι εξωστρεφείς κλάδοι της οικονομίας, δηλαδή της Ναυτιλίας και του Τουρισμού ευνοήθηκαν περισσότερο έναντι λιγότερο εξωστρεφών κλάδων. Το παραπάνω γεγονός σημαίνει ότι οι τράπεζες ήταν συνεπείς με τις απαιτήσεις της παραγωγικής αναδιάρθρωσης της οικονομίας. Το Δεκέμβριο του 2013 ο λόγος των μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων προς το σύνολο των επιχειρηματικών δανείων αυξήθηκε στο 39,0%.

Την χρονιά 2014 εκτός από την θετική εικόνα για τα νοικοκυριά, υπήρξε και θετική εικόνα για τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις. Η επενδυτική δραστηριότητα και οι αναδιαρθρώσεις μέσω εξαγορών και συγχωνεύσεων έπαυσαν να είναι περιορισμένες. Παρόλα τα θετικά στοιχεία που εμφανίστηκαν, αυτή τη χρονιά το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων αυξήθηκε στο ποσοστό 45%.

Η αβεβαιότητα της επόμενης χρονιάς είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της καθαρής ροής νέων δανείων το πρώτο και τρίτο τρίμηνο του 2015, ενώ αύξηση σημειώθηκε το δεύτερο και τέταρτο τρίμηνο. Η υποχώρηση χορηγήσεων νέων δανείων οφείλεται:

- Στη μείωση των αναγκών των επιχειρήσεων για χρηματοδότηση παγίου κεφαλαίου και κεφαλαίων κίνησης.
- Σπανιότητα αναδιατάξεων στον επιχειρηματικό τομέα και εξαγορών και συγχωνεύσεων.
- Το ύψος των δανειακών κεφαλαίων.
- Η δημιουργία και χρήση εσωτερικών πόρων.

Το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων μειώθηκε στο 43,3%. Την περίοδο μεταξύ του τρίτου τριμήνου του 2015 και του τρίτου τριμήνου

²⁹ Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του διοικητή για το έτος 2014, σελ. 145

του 2016, η τριμηνιαία σωρευτική καθαρή ροή τραπεζικής χρηματοδότησης προς τις μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις έγινε λιγότερο αρνητική. Η πορεία αυτή συνεχίστηκε μέχρι και το τέταρτο τρίμηνο του 2016. Το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων αυξήθηκε στο ύψος 49,7%.

Το 2017 το μερίδιο των επιχειρήσεων στη συνολική τραπεζική χρηματοδότηση αυξήθηκε λόγω, της διαφορικής πιστωτικής εξέλιξης προς τις μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις σε σχέση με τα νοικοκυριά. Παρόλα αυτά, παρατηρούμε από το διάγραμμα ότι η χρηματοδότηση προς τις επιχειρήσεις μειώθηκε περαιτέρω και είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι αυτή η τάση συνεχίστηκε και το 2018 και 2019. Την υπό μελέτη τριετία παρατηρήθηκε μείωση του ποσοστού των μη εξυπηρετούμενων δανείων και συγκεκριμένα το 2017 έκλεισε στο ποσοστό τάξης 47,4%, το 2018 44,7% ενώ το Μάρτιο του 2019 στο 43,9%.

1.8 Οικονομική κατάσταση Χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων

Από το 2002-2008³⁰ τα ελληνικά Χρηματοπιστωτικά ιδρύματα βρίσκονταν στο απόγειο τους ταυτόχρονα με την ελληνική οικονομία. Η συνεχόμενη αυτή πορεία ανάπτυξης, δημιουργούσε προσδοκίες για ένα λαμπρό μέλλον του ελληνικού τραπεζικού κλάδου, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Η αλήθεια είναι ότι, αυτή η χρονική περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί ως η περίοδος των υπερβολών καθώς, οι τράπεζες χορηγούσαν καταναλωτικά και στεγαστικά δάνεια σε άτομα τα οποία δεν έπρεπε να δανειοδοτηθούν και ακόμα ένα χαρακτηριστικό της είναι οι έκτακτες πληρωμές αλλά και τα μπόνους που χορηγούσαν στα στελέχη τους όπως, και τα υπεραισιόδοξα business plan που υπόσχονταν πιο πολλά κέρδη.

Η ανοδική³¹ πορεία του χρηματοοικονομικού κλάδου ανακόπηκε το 2008-2009 με την έλευση της χρηματοοικονομικής κρίσης. Οι κύριοι λόγοι που οδήγησαν τον τραπεζικό κλάδο στην κρίση δεν ήταν οι κακές αποφάσεις αλλά η χρεοκοπία του ελληνικού δημοσίου και η μεγάλη ύφεση που γνώρισε η ελληνική οικονομία. Ενώ οι ελληνικές τράπεζες άντεξαν την χρηματοοικονομική κρίση του 2007-2009, ενώ το 2012 με τον μηχανισμό PSI και οι πολιτικές εξελίξεις την περίοδο 2015-2016 κατάφεραν να χρεοκοπήσουν τις τράπεζες δυο φορές. Αρχικά οι ελληνικές τράπεζες

³⁰ Παπαδογιάννης Γιάννης (2013), Το άδοξο τέλος, εκδόσεις Παπαδόπουλος, σελ. 125

³¹ Γκίκας Χαρδούβελης, Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα στα χρόνια της κρίσης, σελ. 91-94

από το 2010 άρχισαν να έχουν εκροή καταθέσεων και να χρησιμοποιούν τον ευρωπαϊκό δανεισμό ως βοήθεια. Το 2012 εμφανίστηκε η πρώτη μεγάλη αλλαγή στη διάρθρωση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος και πραγματοποιήθηκε η πρώτη χρεοκοπία με ζημιές ύψους 39 δις ευρώ με το κούρεμα του ελληνικού δημόσιου χρέους μέσω του μηχανισμού PSI . Την ίδια χρονιά μετά την εφαρμογή του PSI, αποφασίστηκε να σωθούν μόνο οι τέσσερις συστημικές τράπεζες, ενώ οι υπόλοιπες θα έπρεπε να διασωθούν μόνο αν η ανακεφαλαιοποίηση λάμβανε χώρα με ιδιωτικούς πόρους. Μέχρι το 2014 οι συστημικές τράπεζες ανακεφαλαιοποιήθηκαν άλλη μια φορά και μπήκαν σε τροχιά ανάκαμψης. Ωστόσο η πορεία αυτή ανατράπηκε με την πανευρωπαϊκή κρίση του 2015 και αποφασίστηκε νέα επιθεώρηση από τον μηχανισμό στήριξης αποκλειστικά για την Ελλάδα.

Στην Ελλάδα σήμερα οι τέσσερις συστημικές τράπεζες κατέχουν περίπου το 92% του συνολικού ενεργητικού των τραπεζών. Οι παρακάτω πίνακες θα παρουσιάσουν τη διαχρονική εξέλιξη του δείκτη των δανείων σε καθυστέρηση³² και τη μεταβολή της κεφαλαιακής επάρκειας CET1³³ από το 2014-2019.

Πίνακας1.8 Δείκτης δανείων σε καθυστέρηση

	ETE	Alpha Bank	Eurobank	Τράπεζα Πειραιώς
2014	24%	33%	33,4%	38,8%
2015	33,1%	36,5%	35,2%	39,5%
2016	32,9%	37,8%	34,7%	37,5%
2017	-	34,9%	33,4%	35%
2018	29,9%	33,5%	29,3%	33,1%

Πηγή: Ο ίδιος τους υπολογισμούς

Πίνακας1.9 Κεφαλαιακή επάρκεια CET-1

	ETE	Alpha Bank	Eurobank	Τράπεζα Πειραιώς
2014	13,6%	13,1%	15,3%	12,4%
2015	17,5%	16,7%	17%	17,8%
2016	16,3%	17,1%	17,6%	17%
2017	17%	18,3%	15,8%	15,4%
2018	16,1%	17,4%	14,2%	14%

Πηγή: Ο ίδιος τους υπολογισμούς

³² Δάνεια σε καθυστέρηση άνω των 90 ημερών προς δάνεια προ προβλέψεων, τέλος περιόδου

³³ Τι ποσοστό από τα κεφάλαια του χρηματοπιστωτικού ιδρύματος είναι σε κοινές μετοχές

Στους παραπάνω πίνακες παρατηρείται ότι από το 2014 έως το 2015 αυξήθηκε τόσο ο δείκτης των δανείων σε καθυστέρηση όσο και ο δείκτης κεφαλαιακής επάρκειας CET-1. Ο λόγος αύξησης τους είναι η απρόσμενη κρίση στην οποία βυθίστηκε η Ελλάδα το 2015 με αποτέλεσμα την τρίτη ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Ακόμα, χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι το γεγονός ότι, οι τράπεζες δυσκολεύτηκαν να φτάσουν στα επίπεδα του 2014 με αποτέλεσμα το 2018 ο δείκτης δανείων σε καθυστέρηση να είναι ή λίγο καλύτερος από το 2014 ή χειρότερος.

Το 2015 το μεγαλύτερο πλήγμα των ελληνικών τραπεζών ήταν ο πανικός που δημιουργήθηκε στους καταθέτες και το γεγονός ότι τα προβληματικά δάνεια άρχισαν να αυξάνονται ξανά. Οι τράπεζες αντιμετώπισαν πρόβλημα στο ενεργητικό τους καθώς μειώθηκε η αξία των δανείων που έχουν χορηγηθεί σε δάνεια και νοικοκυριά, στο παθητικό καθώς υπήρχε μια μεγάλη εκροή καταθέσεων και η μηδενική πορεία της αξίας των μετοχών και επομένως η χρεοκοπία τους.

Το παρακάτω διάγραμμα μας δείχνει την πορεία μιας επένδυσης 100 ευρώ στο χαρτοφυλάκιο των ελληνικών τραπεζών (Greek bank index), στο χαρτοφυλάκιο των ευρωπαϊκών τραπεζών (Euro stoxx banks) και στο χαρτοφυλάκιο των ευρωπαϊκών τραπεζών εκτός χρηματοπιστωτικού τομέα.

Διάγραμμα 1.5 Πορεία του χαρτοφυλακίου των ελληνικών τραπεζών, των ευρωπαϊκών τραπεζών και των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων εκτός χρηματοπιστωτικού τομέα. Πηγή: Bloomberg

Στο παραπάνω διάγραμμα παρατηρείται ότι κάποιος ο οποίος επένδυσε 100 ευρώ στο χαρτοφυλάκιο των ελληνικών τραπεζών στα τέλη του Οκτωβρίου του 2004 είδε τα χρήματα του να υπερδιπλασιάζονται μέχρι τον Οκτώβριο του 2007 και το ίδιο ίσχυε και για το χαρτοφυλάκιο των ευρωπαϊκών τραπεζών αλλά με μικρότερες αποδόσεις. Μετά τον Οκτώβριο του 2007, τόσο οι ελληνικές όσο και οι ευρωπαϊκές τράπεζες είδαν τις τιμές των μετοχών τους να μειώνονται με αποτέλεσμα τον Μάρτιο του 2009 να έχουν χάσει την μισή τους αξία από το 2004. Ωστόσο οι μη τραπεζικές Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις κατάφεραν να διατηρήσουν τα 100 ευρώ γεγονός που καταδεικνύει ότι η κρίση που ξέσπασε ήταν χρηματοπιστωτική. Από τον Απρίλιο έως τον Οκτώβριο του 2009 υπήρξε αύξηση της τιμής των μετόχων τόσο των ευρωπαϊκών τραπεζών όσο και των ελληνικών όμως, τότε ξεκίνησε η ελληνική κρίση. Η πτώση των τιμών ήταν τεράστια με αποτέλεσμα το 2012 μετά το PSI η αξία του ελληνικού χαρτοφυλακίου να ήταν 3 ή 4 ευρώ, του ευρωπαϊκού στα 50 ευρώ ενώ των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων στα 150 ευρώ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΜΕΤΡΑ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΜΗ ΕΞΥΠΗΡΕΤΟΥΜΕΝΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ

2.1 Σκοπός των μέτρων

Στόχος³⁴ της παροχής μέτρων ρύθμισης αποτελεί η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για τους δανειολήπτες που δεν είναι σε θέση να εξυπηρετήσουν τα δάνειά τους να μπορέσουν να έρθουν αντιμέτωποι με την κατάσταση αυτή ή οι δανειολήπτες που έχουν την δυνατότητα να εξυπηρετούν τα δάνειά τους να μην οδηγηθούν στη δύσκολη θέση της αδυναμίας αποπληρωμής. Στόχος των μέτρων ρύθμισης οφείλει πάντοτε να είναι η επαναφορά του ανοίγματος σε κατάσταση βιώσιμης αποπληρωμής.

Παρόλα αυτά, η εμπειρία έχει καταδείξει ότι, οι δανειολήπτες που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσχέρειες δεν δέχονται ρυθμίσεις από τις τράπεζες που να ταιριάζουν πλήρως με αυτόν τον στόχο αυτό με αποτέλεσμα, να υπάρχουν καθυστερήσεις όσον αφορά τις απαραίτητες ενέργειες για την αντιμετώπιση ζητημάτων που σχετίζονται με την ποιότητα των στοιχείων ενεργητικού και να οδηγήσουν σε λανθασμένη εικόνα της ποιότητας των στοιχείων ενεργητικού στον ισολογισμό. Αυτό συμβαίνει με τις επανειλημμένες περιόδους χάριτος, καθώς δεν αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της υπερβολικής δανειακής επιβάρυνσης του δανειολήπτη σε σχέση με τις ικανότητές του αποπληρωμής.

2.2 Μέτρα, ο τρόπος επιλογής τους και η βιωσιμότητα τους

Συνετό είναι να υπάρχει διάκριση μεταξύ βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων μέτρων ρύθμισης. Οι περισσότερες λύσεις περιλαμβάνουν έναν συνδυασμό μέτρων ρύθμισης επομένως, τις περισσότερες φορές για να βρεθεί λύση στις ρυθμίσεις των δανείων θα πρέπει να υιοθετείτε ένα αμάλγαμα βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων επιλογών.

³⁴ Ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα, Έγγραφο κατευθύνσεων προς τις τράπεζες για τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια, έκδοση Μαρτίου 2017

Βραχυπρόθεσμα μέτρα ρύθμισης θεωρούνται όσα έχουν προσωρινό χαρακτήρα στους όρους αποπληρωμής και έχουν βραχυπρόθεσμο ορίζοντα στον τρόπο αντιμετώπισης των οικονομικών προβλημάτων που δημιουργούνται. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι δεν αντιμετωπίζουν όμως την οριστική επίλυση ληξιπρόθεσμων οφειλών, εκτός αν χρησιμοποιηθούν και μακροπρόθεσμα μέτρα. Τέτοια μέτρα θα πρέπει να διαρκούν λιγότερο από δύο έτη και, στην περίπτωση χρηματοδότησης έργου και κατασκευής εμπορικών ακινήτων, ένα έτος.

Όταν ο δανειολήπτης πληροί τα ακόλουθα δύο κριτήρια τότε θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα βραχυπρόθεσμα μέτρα.

- Ο δανειολήπτης αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα το οποίο προκαλεί προσωρινούς περιορισμούς στη ρευστότητα. Είναι απαραίτητο ένα τέτοιο γεγονός να καταδεικνύετε με επίσημο τρόπο μέσω έγγραφης τεκμηρίωσης που περιέχει καθορισμένα στοιχεία που δείχνουν ότι ο δανειολήπτης αντιμετωπίζει βραχυπρόθεσμο πρόβλημα με το εισόδημα του ή ότι, με βάση το συμπέρασμα της τράπεζας, η παροχή μακροπρόθεσμων μέτρων ρύθμισης δεν καθίσταται δυνατή λόγω προσωρινής οικονομικής αβεβαιότητας.

- Ο δανειολήπτης έχει μια καλή οικονομική σχέση με την τράπεζα και σαφή προθυμία να συνεργαστεί.

Οι τράπεζες πρέπει να είναι σε θέση να κάνουν διάκριση μεταξύ των λύσεων «βιώσιμης ρύθμισης», δηλαδή λύσεων που είναι σε θέση να βοηθήσουν στο να μειωθούν πιστωτικές διευκολύνσεις του δανειολήπτη, και των λύσεων «μη βιώσιμης» ρύθμισης.

Παρακάτω γίνεται παρουσίαση πότε τα μέτρα ρύθμισης θεωρούνται βιώσιμα:

- Μια λύση μακροπρόθεσμης ρύθμισης μπορεί να θεωρείται βιώσιμη μόνο όταν:
 - Το ίδρυμα μπορεί να καταδείξει ότι ο δανειολήπτης έχει την οικονομική δυνατότητα να αντεπεξέλθει ρεαλιστικά στη λύση ρύθμισης.

- Πλήρης αντιμετώπιση ληξιπρόθεσμων οφειλών και το υπόλοιπο του χρέους του δανειολήπτη προσδοκάται ότι θα μειωθεί σημαντικά σε μεσομακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα.

- Όταν κατά το παρελθόν είχαν χορηγηθεί μέτρα για κάποιο άνοιγμα, συμπεριλαμβανομένων προηγούμενων μακροπρόθεσμων μέτρων ρύθμισης, ο πρόσθετος εσωτερικός έλεγχος είναι καθήκον της τράπεζας να εφαρμοστεί έτσι ώστε τα μέτρα τα οποία θα εφαρμοστούν να πληρούν τα κριτήρια βιωσιμότητας. Η υπηρεσιακή μονάδα ελέγχου κινδύνων οφείλει να ενημερώνεται ρητά εκ των προτέρων για τέτοιες περιπτώσεις. Επιπλέον, θα πρέπει να επιδιώκεται ρητή έγκριση από το αντίστοιχο ανώτερο όργανο λήψης αποφάσεων.

- Γενικά, μια λύση ρύθμισης στην οποία περιλαμβάνονται βραχυπρόθεσμα μέτρα θα πρέπει να θεωρείται βιώσιμη μόνο όταν:

- Το ίδρυμα μπορεί να αποδείξει τη δυνατότητα του δανειολήπτη να αντεπεξέλθει στη λύση ρύθμισης.

- Η εφαρμογή των μέτρων είναι προσωρινή και το ίδρυμα πρέπει να είναι σε θέση να βεβαιώνεται, βάσει οικονομικών στοιχείων, ότι ο δανειολήπτης είναι σε θέση να αποπληρώσει το αρχικό ή το τροποποιημένο ποσό από την ημερομηνία λήξης της βραχυπρόθεσμης προσωρινής ρύθμισης και μετά.

- Η χορήγηση πολλαπλών διαδοχικών μέτρων ρύθμισης δεν θα πρέπει να είναι ως αποτέλεσμα της λύσης για το ίδιο άνοιγμα. Τα οικονομικά χαρακτηριστικά του πιστούχου θα οφείλουν να αποτελούν το κύριο μέτρο αξιολόγησης της βιωσιμότητας και το μέτρο ρύθμισης που πρόκειται να χορηγηθεί τη συγκεκριμένη στιγμή. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η αξιολόγηση της βιωσιμότητας θα πρέπει να διενεργείται ανεξάρτητα από την πηγή της ρύθμισης.

Βραχυπρόθεσμα μέτρα

1. Καταβολή μόνο τόκων

Σε μια βραχυπρόθεσμη περίοδο ο δανειζόμενος καθίσταται υποχρεωμένος να καταβάλει μόνο τους τόκους και δεν αποπληρώνει το κεφάλαιο. Σε αυτή την περίπτωση το αρχικό κεφάλαιο δεν μεταβάλλεται και γίνεται επανεξέταση των όρων αποπληρωμής στο τέλος της περιόδου.

Για τη βιωσιμότητα:

- Μόνο αν οι χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις είναι στη θέση να αποδείξουν τη προσωρινότητα των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο δανειολήπτης και ότι όταν παρέλθει η περίοδος καταβολής μόνο των τόκων ο δανειολήπτης θα μπορεί να εξυπηρετήσει το δάνειο.
- Το μέτρο αυτό θα πρέπει να έχει διάρκεια μέχρι 2 χρόνια δεν και, σε περίπτωση κατασκευής επαγγελματικού ακινήτου και χρηματοδότησης έργου, 1 χρόνο.
- Με το πέρας της περιόδου αυτής που λάμβανε χώρα το μέτρο, τα ιδρύματα οφείλουν να υιοθετήσουν ένα αναθεωρημένο πρόγραμμα αφού πρώτα αξιολογήσουν την ικανότητα του δανειολήπτη να εξυπηρετήσει το χρέος. Το νέο πρόγραμμα αποπληρωμών θα λαμβάνει υπόψη το κεφάλαιο που δεν αποπληρώθηκε στη διάρκεια αυτής της περιόδου καταβολής μόνο τόκων. Αυτό το μέτρο είναι επιτακτικό τις περισσότερες να παρέχεται μαζί με μέτρα μακροπρόθεσμου χαρακτήρα.

2. Μειωμένες δόσεις

Το μέτρο αυτό έχει ως κύριο μέσο δράσης την μείωση του ποσού των δόσεων αποπληρωμής έτσι ώστε οι περιορισμένες ταμειακές ροές του δανειολήπτη να μπορέσουν να αντιμετωπιστούν για καθορισμένη βραχυπρόθεσμη περίοδο και μετά όταν είναι σε θέση όπου έχει ανακάμψει το εισόδημά του να συνεχιστούν οι αποπληρωμές σύμφωνα με την προβλεπόμενη ικανότητα αποπληρωμής. Οι τόκοι εξακολουθούν να αποπληρώνονται.

Για τη βιωσιμότητα:

- Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα είναι υποχρεωμένα να αποδείξουν τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δανειολήπτες.
- Εάν το ποσό της μειωμένης δόσης είναι σχετικά χαμηλό και Αν υλοποιούνται όλες οι παραπάνω προϋποθέσεις και το ποσό της δόσης που μειώθηκε είναι χαμηλό, τότε το μέτρο αυτό θα μπορούσε να λάβει χώρα για χρονικό ορίζοντα μεγαλύτερο των 24 μηνών.

3. Περίοδος χάριτος/αναστολή πληρωμών

Η συμφωνία αυτή επιτρέπει την καθυστέρηση με τρόπο που προκαθορίζεται στον δανειολήπτη και αφορά κατά κύριο λόγο το κεφάλαιο και τους τόκους.

Για να καθίσταται αυτό το μέτρο βιώσιμο πρέπει το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα να αποδεικνύει την οικονομική δυσπραγία τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή του δανειολήπτη.

4. Κεφαλαιοποίηση ληξιπρόθεσμων οφειλών/τόκων

Σύμφωνα με το μέτρο αυτό στο υπόλοιπο του ανεξόφλητου κεφαλαίου επιβαρύνεται με τα απλήρωτα ποσά βασισμένο σε ένα βιώσιμο πρόγραμμα αποπληρωμών.

Για τη βιωσιμότητα:

- Μόνο όταν το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα μπορεί να αξιολογήσει ότι ο δανειολήπτης κατέχει το επίπεδο του εισοδήματος και ότι οι αναθεωρήσεις που έγιναν στις αποπληρωμές επαρκούν ώστε να έχει τη δυνατότητα να εξυπηρετήσει τις αναθεωρημένες αποπληρωμές επί του κεφαλαίου και των τόκων κατά τη διάρκεια του νέου προγράμματος αποπληρωμών. Επίσης, το ίδρυμα είναι υποχρεωμένο να λαμβάνει επίσημη επιβεβαίωση ότι ο πελάτης κατανοεί και αποδέχεται τους όρους κεφαλαιοποίησης.
- Το μέτρο αυτό θα πρέπει να παρέχεται μόνο όταν η ανάκτηση ληξιπρόθεσμων οφειλών δεν είναι δυνατή ή η πληρωμή σύμφωνα με τη δανειακή σύμβαση και η κεφαλαιοποίηση είναι μοναδική διαθέσιμη επιλογή.
- Η παροχή αυτού του μέτρου θα πρέπει να αποφεύγεται να χορηγείται σε δανειολήπτη περισσότερες από μία φορές. Θα πρέπει να εφαρμόζεται μόνο στη περίπτωση που οι ληξιπρόθεσμες οφειλές δεν υπερβαίνουν ένα προκαθορισμένο ύψος σε σχέση με το συνολικό κεφάλαιο.
- Το ίδρυμα οφείλει να είναι σε θέση να κρίνει ότι ο λόγος των ληξιπρόθεσμων οφειλών προς την κεφαλαιοποίηση σε σχέση με τις αποπληρωμές για το κεφάλαιο και τους τόκους είναι το κατάλληλο για τον πελάτη.

Μακροπρόθεσμα μέτρα

5. Μείωση επιτοκίου

Οριστική ή προσωρινή μείωση του σταθερού ή μεταβλητού επιτοκίου σε δίκαιο και βιώσιμο ποσοστό.

Οι οικονομικές δυσκολίες συνήθως προκύπτουν από τα υψηλά επιτόκια τα οποία επιβάλλονται. Τα οικονομικά προβλήματα του δανειζόμενου συνήθως ξεκινάνε από το γεγονός ότι τα επιτόκια, σε αντίθεση με το εισόδημά του είναι υψηλά ή τα επιτόκια μπορεί να διακυμαίνονται με τέτοιο τρόπο σε σχέση με ένα σταθερό, με αποτέλεσμα η χρηματοδότηση του δανειολήπτη να λαμβάνει χώρα με κόστος πολύ μεγαλύτερο σε σύγκριση με τις συνθήκες που ισχύουν στην αγορά. Σε καταστάσεις όπως αυτή που περιγράφηκε παραπάνω, θα ήταν επιτακτικό να εξεταστεί το ενδεχόμενο μείωσης του επιτοκίου.

Από τη πλευρά τους οι τράπεζες θα οφείλουν να καθορίζουν το επιτόκιο σε τέτοιο ύψος όπου καλύπτεται το ενδεχόμενο πιστωτικού κινδύνου. Επιτακτικό είναι να τονιστεί ότι η οικονομική δυνατότητα μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την υιοθέτηση επιτοκίου που είναι χαμηλότερο του κινδύνου ή του κόστους.

6. Παράταση της ληκτότητας/της διάρκειας

Παράταση της ληκτότητας ενός δανείου σημαίνει ότι η ημερομηνία κατάθεσης της τελευταίας δόσης μετατίθεται για αργότερα στο μέλλον, ουσιαστικά οι αποπληρωμές επιμηκύνονται και έτσι μειώνεται το ποσό αποπληρωμής.

Στην ειδική περίπτωση όπου ο δανειολήπτης είναι σε ηλικία υποχρεωτικής συνταξιοδότησης, η βιωσιμότητα αυτής της ρύθμισης εξαρτάται από αν η σύνταξη του ή κάποια άλλη πηγή εισοδήματος που έχει, του παρέχουν την δυνατότητα να αποπληρώσει τις αναθεωρημένες δόσεις του δανείου

7. Πρόσθετη ασφάλεια

Σε αυτή την περίπτωση ο δανειολήπτης αναλαμβάνει πρόσθετο βάρος επί μη βεβαρημένων στοιχείων ενεργητικού για να υπάρχει επιπρόσθετη ασφάλεια προκειμένου να γίνει αντιστάθμιση στο άνοιγμα με μεγαλύτερο κίνδυνο και ως μέρος της διαδικασίας αναδιάρθρωσης.

Αποτελεί ανάγκη να τονίσουμε ότι η επιλογή αυτή σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να εφαρμοστεί μόνη της και να αποτελεί βιώσιμο μέτρο ρύθμισης αφού δεν

αντιμετωπίζει από μόνη της την ύπαρξη ληξιπρόθεσμων οφειλών. Συνήθως σκοπός της είναι η βελτίωση ή εξυγίανση των ρητρών που αφορούν τον δείκτη LTV.

Η επιπλέον εξασφάλιση εμφανίζεται σε διάφορες μορφές, όπως κατάθεση μετρητών ενέχυρα, εκχώρηση απαιτήσεων ή νέα/πρόσθετη υποθήκη ακινήτου. Θα πρέπει η αξιολόγηση να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή των δεύτερων ή τρίτων επιβαρύνσεων επί στοιχείων του ενεργητικού.

8. Πώληση βάσει συμφωνίας/υποστηρικτική πώληση

Η πώληση του στοιχείου του ενεργητικού (με κοινή συμφωνία της τράπεζας και του δανειολήπτη), που έχει γίνει εξασφάλιση με απώτερο σκοπό τη μερική ή ολική πληρωμή του χρέους.

Μετά την συμφωνηθείσα πώληση το ίδρυμα πρέπει να είναι σε θέση να υπολογίσει εάν υπάρχει τυχόν εναπομένον χρέος με ένα κατάλληλο πρόγραμμα αποπληρωμών.

Τα μέτρα τα οποία ενδεχομένως απαιτούν την πώληση ακινήτου όταν λήξουν, οι τράπεζες θα πρέπει να είναι σε θέση να εξετάζουν τη περίπτωση όπου υπάρχει έλλειμμα κεφαλαίου μετά την πώληση του ακινήτου και να είναι σε θέση να το αντιμετωπίσουν όσο το δυνατόν ταχύτερα.

Τα δάνεια που αποπληρώνονται και έχει αποκτηθεί σε προκαθορισμένη χρονική στιγμή η κυριότητα της εξασφάλισης, η ανάκτηση κυριότητας δεν αποτελεί μέτρο ρύθμισης εκτός αν διενεργείται πριν από την προκαθορισμένη χρονική στιγμή λόγω οικονομικών δυσχερειών.

9. Επαναπρογραμματισμός πληρωμών

Το πρόγραμμα αποπληρωμών που ήδη υπάρχει προσαρμόζεται σε ένα καινούριο βιώσιμο πρόγραμμα σύμφωνα με μια πρόβλεψη και αξιολόγηση των ταμειακών ροών του δανειολήπτη.

Παραδείγματα επιλογών αποπληρωμής:

- i. Μερική αποπληρωμή: Όταν, αφού λάβει χώρα η πώληση στοιχείων του ενεργητικού, καταβάλλεται ποσό χαμηλότερο του ανεξόφλητου υπολοίπου με στόχο τη πιστωτική διευκόλυνση. Η μείωση του ανοίγματος που είναι

εκτεθειμένο στον κίνδυνο και η υιοθέτηση ενός πιο βιώσιμου προγράμματος αποπληρωμών αποτελούν τον απώτερο σκοπό αυτής της ρύθμισης. Η επιλογή αυτή καλό είναι να προτιμάται από επιλογές τύπου bullet ή step-up.

- ii. Πληρωμές τύπου balloon ή bullet: Ένα αρκετά μεγάλο ποσό του δανείου, διασφαλίζεται με βάση την επαναπρογραμματισμένη αποπληρωμή, ότι θα αποπληρωθεί σε μια μεταγενέστερη ημερομηνία πριν από τη λήξη του δανείου. Η επιλογή αυτή θα πρέπει να εφαρμόζεται μόνο όταν το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα μπορεί να αποδείξει ότι ο δανειολήπτης θα διαθέτει τις ταμειακές ροές στο μέλλον.
- iii. Πληρωμές με σταδιακή αύξηση της δόσης (step-up): Η λύση αυτή θεωρείται βιώσιμη μόνο όταν τα ιδρύματα είναι στη κατάλληλη θέση να διασφαλίσουν ότι ο δανειολήπτης μπορεί να ανταπεξέλθει σε μελλοντικές αυξήσεις δόσεων.

10. Μετατροπή νομίσματος.

Όταν το νόμισμα του χρέους ευθυγραμμίζεται με το νόμισμα των ταμειακών ροών.

Οι τράπεζες είναι υποχρεωμένες να εξηγούν στους δανειολήπτες τους συναλλαγματικούς κινδύνους που ελλοχεύουν και θα πρέπει να κάνουν λόγο για ασφάλιση μετατροπής νομίσματος.

11. Άλλη μετατροπή των όρων/ρητρών της σύμβασης

Όταν η τράπεζα απαλλάσσει τον δανειολήπτη από ρήτρες ή όρους που περιλαμβάνονται σε μια δανειακή σύμβαση που δεν έχουν αναφερθεί ανωτέρω.

12. Νέες πιστωτικές διευκολύνσεις

Οι οικονομικές δυσκολίες του δανειζόμενου θα στηριχθούν με την παροχή νέων ρυθμίσεων χρηματοδότησης.

Η ρύθμιση αυτή οφείλει να εφαρμόζεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις καθώς, δεν αποτελεί αυτοτελή βιώσιμη λύση, αλλά πρέπει να εφαρμόζεται μαζί με άλλα μέτρα ρύθμισης τα οποία αντιμετωπίζουν υφιστάμενες ληξιπρόθεσμες οφειλές.

Κατά πάσα πιθανότητα στο πλαίσιο της νέας συμφωνίας αναδιάρθρωσης μπορεί να είναι δυνατή η χορήγηση νέων διευκολύνσεων και αυτό έχει ως απαραίτητη προϋπόθεση την ενεχύραση πρόσθετης εξασφάλισης. Η εισαγωγή ρήτρας είναι απαραίτητη σε περίπτωση συμφωνίας μεταξύ πιστωτών, ώστε να αντισταθμίζεται ο πρόσθετος κίνδυνος που υφίσταται η τράπεζα.

Είναι επιτακτικό να γίνεται πλήρη αξιολόγηση της ικανότητας αποπληρωμής του δανειολήπτη καθώς η επιλογή αυτή συνήθως να εφαρμόζεται μόνο σε ανοίγματα μεγάλων επιχειρήσεων. Για να μπορέσει να λάβει χώρα η αξιολόγηση η χρησιμοποίηση εμπειρογνώμονα του τομέα ώστε να κρίνει τη βιωσιμότητα των παρεχόμενων επιχειρηματικών σχεδίων και προβολών για τις ταμειακές ροές είναι αναγκαία. Η ρύθμιση αυτή καθίσταται βιώσιμη μόνο όταν η αξιολόγηση που έλαβε χώρα νωρίτερα μπορεί να καταδείξει την ικανότητα αποπληρωμής του ποσού.

13. *Ενοποίηση χρέους*

Απαραίτητη προϋπόθεση της ρύθμισης αυτής είναι ο συνδυασμός πολλαπλών ανοιγμάτων σε ένα μόνο δάνειο ή σε περιορισμένο αριθμό δανείων.

Αυτού του είδους η ρύθμιση δεν θεωρείτε αυτοτελής βιώσιμο μέτρο, αλλά και αυτό πρέπει να εφαρμόζεται μαζί με άλλα μέτρα που έχουν ως σκοπό την αντιμετώπιση των ληξιπρόθεσμων οφειλών. Σε περιπτώσεις όπου ο συνδυασμός εξασφαλίσεων και εξασφαλισμένων ταμειακών ροών παρέχει μια μεγαλύτερη συνολική κάλυψη ασφάλειας σε ολόκληρο το χρέος παρά μεμονωμένα τότε η ρύθμιση αυτή είναι ωφέλιμη. Από τη μεριά της τράπεζας αυτό σημαίνει ότι αποποιείται το δικαίωμα να εισπράξει νόμιμα από τον δανειολήπτη μέρος ή ολόκληρο το ποσό του δανείου που υπολείπεται να εξοφληθεί.

14. *Μερική ή ολική διαγραφή χρέους*

Η τράπεζα αποποιείται το δικαίωμα να εισπράξει ολόκληρο ή μέρος του χρέους του δανειολήπτη.

Αυτό το μέτρο κατά κύριο λόγο πρέπει να χρησιμοποιείται όταν η τράπεζα συμφωνεί σε «μειωμένη πληρωμή για τον πλήρη και οριστικό διακανονισμό», η τράπεζα ουσιαστικά δέχεται να διαγράψει όλο το εναπομένον χρέος εφόσον ο δανειολήπτης μπορέσει και είναι τυπικός και καταφέρει να πληρώσει το νέο μειωμένο

ποσό που έχει συμφωνηθεί, εντός συμφωνηθέντος χρονικού διαστήματος. Η επιλογή της διαγραφής χρέους πρέπει να εφαρμόζεται με ιδιαίτερη προσοχή καθώς, μπορεί να προκαλέσει ηθικό κίνδυνο και έτσι πιθανόν να ενθαρρύνει τις αθετήσεις πληρωμών από τους δανειολήπτες. Επομένως, τα ιδρύματα είναι υποχρεωμένα να καθορίζουν συγκεκριμένες πολιτικές και διαδικασίες διαγραφής χρέους ώστε να είναι σε θέση να διασφαλίζουν ισχυρά επίπεδα ελέγχου.

2.3 Άρτιες διαδικασίες παροχής μέτρων ρύθμισης

Στην ενότητα αυτή θα επισημανθούν οι διαδικασίες που οφείλουν να ακολουθηθούν ώστε να υπάρξουν βέλτιστες πρακτικές όσον αφορά διαδικασίες ρύθμισης.

Καμία παροχή μέτρων ρύθμισης χωρίς αξιολόγηση της οικονομικής δυνατότητας του δανειολήπτη

Ο αρμόδιος χορήγησης πιστώσεων οφείλει να διενεργεί αξιολόγηση της οικονομικής κατάστασης του δανειολήπτη. Οι παράγοντες οι οποίοι ενδιαφέρουν περισσότερο τους αρμόδιους είναι η ικανότητα του να εξυπηρετήσει το χρέος και η συνολική δανειακή του επιβάρυνση. Η αξιολόγηση πρέπει να στηρίζεται σε αποδεδειγμένα τρέχοντα οικονομικά στοιχεία που τεκμηριώνονται εγγράφως.

Τυποποιημένα προϊόντα ρύθμισης και δενδροδιαγράμματα (decision trees)

Το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα οφείλει να είναι σε θέση να εφαρμόζει κατάλληλες πολιτικές και διαδικασίες παροχής μέτρων ρύθμισης, με μια αρκετά μεγάλη γκάμα βιώσιμων και αποτελεσματικών λύσεων για τον δανειολήπτη. Μείζον μέρος της στρατηγικής αποτελεί η ταξινόμηση του χαρτοφυλακίου σε κατηγορίες καθώς τα ιδρύματα έτσι είναι σε θέση να υιοθετούν και να προσαρμόζουν τις διαφορετικές λύσεις ρύθμισης σε αρκετά διαφορετικά τμήματα του χαρτοφυλακίου δανείων. Για τον σκοπό αυτό, η εξέταση του ενδεχόμενου ανάπτυξης δενδροδιαγραμμάτων (decision trees) και άλλων σχετικών λύσεων ρύθμισης για διαφορετικές κατηγορίες δανειοληπτών με λιγότερο πολύπλοκα ανοίγματα, είναι επιτακτική από το ίδρυμα. Ακόμα έχουν την δυνατότητα να βοηθήσουν και να παρέχουν κατάλληλα μέτρα ρύθμισης με βασικό κριτήριο την κατηγοριοποίηση των δανειοληπτών.

Σύγκριση με άλλες επιλογές διευθέτησης των ΜΕΔ

Η μέθοδος της καθαρής τρέχουσας αξίας αποτελεί την πιο ενδεδειγμένη για τον προσδιορισμό της καταλληλότερης λύσης διευθέτησης με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δανειοληπτών. Τα εμπειρικά στοιχεία είναι βασικός παράγοντας στις παραμέτρους (χρονικός ορίζοντας ρευστοποίησης, προεξοφλητικό επιτόκιο και ο δείκτης κόστους κεφαλαίου) που λαμβάνουν υπόψη τους οι τράπεζες για τον υπολογισμό της τρέχουσας αξίας. Το εύρος των διαθέσιμων επιλογών διευθέτησης οφείλει να εξετάζεται συνεχώς από τις τράπεζες και να προωθούν νέες εναλλακτικές επιλογές.

Ορόσημα και παρακολούθηση των μέτρων ρύθμισης

Τα έγγραφα τεκμηρίωσης που αφορούν τα μέτρα ρύθμισης οφείλουν να παρουσιάζουν ένα σχεδιάγραμμα καθορισμένων στόχων/ορόσημων για τον δανειολήπτη, το οποίο θα είναι σε θέση να παρουσιάζει με ακρίβεια όλους τους απαραίτητους στόχους τους οποίους ο δανειολήπτης πρέπει να πιάσει ώστε να αποπληρώσει το δάνειο στη διάρκεια της δανειακής σύμβασης. Απαραίτητο χαρακτηριστικό αυτών των στόχων είναι ότι πρέπει να είναι αξιόπιστα, συντηρητικά και να είναι ευέλικτα ώστε να μπορούν να παραμείνουν ίδιοι σε περίπτωση αλλαγής του οικονομικού κύκλου. Η ομάδα που είναι αρμόδια για τα ΜΕΔ και την παροχή των μέτρων ρύθμισης οφείλουν να παρακολουθούν για ένα χρονικό διάστημα την απόδοση του δανειολήπτη και το κατά πόσο έχει συμμορφωθεί με τους στόχους. Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα θα πρέπει να είναι σε θέση να εξετάζουν περιπτώσεις όπου είναι πιθανή νέα αθέτηση και τις αποδόσεις των επιλογών ρύθμισης και να προσαρμόζουν τις πολιτικές τους και τα προϊόντα ρύθμισής τους.

2.4 Υπόδειγμα Ιρλανδίας

Οι τρόποι³⁵ αντιμετώπισης των μη εξυπηρετούμενων δανείων που αναπτύχθηκαν στην ενότητα 2.2 είναι οι πιο γνωστοί που υπάρχουν, ωστόσο υπάρχουν και άλλες λύσεις που στηρίζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε χώρας.

³⁵ <https://www.accountancygreece.gr/%CE%B7-%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%B6%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82->

Η έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008, χαρακτηρίστηκε από έλλειψη φερεγγυότητας στο χρηματοπιστωτικό σύστημα της Ιρλανδίας, με αποτέλεσμα, να αλλάζει η τοποθέτηση των καταθέσεων εβδομαδιαίως. Όλο και περισσότερες καταθέσεις πήγαιναν προς ξένες τράπεζες και υπήρχε φόβος από τις αρμόδιες αρχές για μαζικές αναλήψεις από τράπεζες της ημεδαπής. Η κυβέρνηση ήθελε να αποφύγει τους ελέγχους κεφαλαίων (capital controls), καθώς ήξεραν τις επιπτώσεις που θα είχαν για το εμπόριο και τις επιχειρήσεις στην Ιρλανδία.

Στο τέλος του Σεπτεμβρίου 2008 λίγες μέρες αφού είχε καταρρεύσει η Lehman Brothers, ήταν βέβαιο ότι θα υπάρξουν μαζικές εκροές καταθέσεων από την Anglo Irish Bank. Η κυβέρνηση θεώρησε επιτακτικό να εγγυηθεί για τις καταθέσεις σε αυτή την τράπεζα όμως αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργήσει εκροή καταθέσεων και επομένως κρίση στις άλλες τράπεζες. Η κυβέρνηση έκανε μια πολύ τολμηρή κίνηση για να εγγυηθεί τις καταθέσεις όλων των ιρλανδικών κρατικών τραπεζών, η οποία στην ουσία ισοδυναμεί με κρατική εγγύηση άνω των €440 δις, η οποία χαρακτηρίστηκε ως μπλόφα αλλά είχε ως αποτέλεσμα εισροή κεφαλαίων από ευρωπαίους καταθέτες και μπόρεσε να κερδίσει χρόνο για την δημιουργία ενός πιο ολοκληρωμένου σχεδίου αναδιάρθρωσης των τραπεζών.

Βασικό για την κυβέρνηση ήταν να ασχοληθεί με την ποιοτική πορεία των ιρλανδικών τραπεζών. Σύμφωνα με έρευνες οι διευθύνοντες σύμβουλοι τόνιζαν ότι το πρόβλημα δεν ήταν ζήτημα φερεγγυότητας, αλλά ρευστότητας και υποστήριξαν ότι πρέπει να ληφθούν μόνο βραχυπρόθεσμα μέτρα για να λυθεί το πρόβλημα της ρευστότητας καθώς οι τράπεζες ήταν κερδοφόρες. Οι αρμόδιες αρχές θεώρησαν ύψιστης σημασίας να λάβουν χώρα προσομοιώσεις ακραίων καταστάσεων. Το παραπάνω γεγονός είχε ως αποτέλεσμα να γίνουν αντιληπτά προβλήματα έλλειψης κεφαλαίων. Οι τράπεζες ώστε να μπορούν να ισχυρίζονται ότι εξυπηρετούνται τα δάνεια έκαναν πολύ επιφανειακή αναδιάρθρωση. Έκαναν τις εξής αναδιρθρώσεις:

- Εφαρμόζονταν μέτρα αποπληρωμής μόνο τόκων των δανείων ενώ έπρεπε να καθίστανται εξυπηρετούμενα τόσο ως προς τους τόκους ως και προς την αποπληρωμή κεφαλαίου

[%CE%B9%CF%81%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CE%AF%CE%B1%CF%82-nama-%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CF%8C/](#)

- Επιτρέποντας για ένα χρονικό διάστημα πλήρη αναστολή για την αποπληρωμή του δανείου.

Μέσα από αυτές τις μεγάλες παραχωρήσεις, Οι τράπεζες, τόνισαν το γεγονός ότι η αναδιάρθρωση των δανείων ήταν εντός των πλαισίων που είχαν ορίσει και δεν ήταν απαραίτητη η σταδιακή απομείωσή τους. Το γεγονός αυτό είχε ως άμεση συνέπεια, την μη πραγματοποίηση πληρωμών όλο και περισσότερων δανειοληπτών, με αποτέλεσμα, η ρευστότητα να αποτελεί όλο και μεγαλύτερο πρόβλημα.

Η Κεντρική Τράπεζα της Ιρλανδίας για να μπορέσει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα ρευστότητας με το οποίο ήταν αντιμετώπιση αναγκάστηκε να καταφεύγει όλο και πιο συχνά στην Επείγουσα Παροχή Ρευστότητας (ELA). Η ΕΚΤ χορήγησε πάνω από €130 δισ. στις ιρλανδικές τράπεζες. Οι αρμόδιες αρχές συνειδητοποίησαν ότι η λύση της συνεχούς παροχής χρηματοδότησης δεν αποτελούσε βιώσιμο μέτρο και η διεξοδική ανάλυση και αναχρηματοδότηση των ιρλανδικών τραπεζών ήταν κάτι παραπάνω από απαραίτητη.

Το 2009 η κυβέρνηση έκανε λόγο για τη ζημία που προκαλούν τα δάνεια που είναι στενά συνδεδεμένα με μη ρευστοποιήσιμα περιουσιακά στοιχεία καθώς, οι οφειλέτες λάμβαναν ελάχιστα έσοδα από τα περιουσιακά στοιχεία αυτά ώστε να καλύψουν τις δανειακές υποχρεώσεις τους.

Απώτερος σκοπός της κυβέρνησης ήταν η αναδιάρθρωση των ισολογισμών των τραπεζών χωρίς να χαθεί η εμπιστοσύνη των αγορών στις Ιρλανδικές τράπεζες και ταυτόχρονα να αποχωρήσουν από τον μηχανισμό επείγουσας χρηματοδότησης (ELA). Μετά από έρευνα η κυβέρνηση αντιλήφθηκε ότι, οι τράπεζες δεν ήταν σε θέση να αυτοεξυπηρετούνται και ότι κάθε πρόσθετη βελτίωση της χρηματοδότησης θα την χρησιμοποιούσαν για την βελτίωση της θέσης τους.

Η κυβέρνηση δέχτηκε το γεγονός ότι, ο επιπρόσθετος δανεισμός θα προκαλούσε περαιτέρω προβλήματα στην οικονομία της χώρας. Ως εκ τούτου, οι αρμόδιες αρχές δημιούργησαν μια τράπεζα, η οποία αγόρασε όλα τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια από τους δανειολήπτες, με την επωνυμία Εθνική Υπηρεσία Διαχείρισης Περιουσιακών Στοιχείων (National Asset Management Agency, NAMA).

Αν δεν τηρούνταν οι συμβατικές αποπληρωμές του δανείου από ένα πελάτη, τότε ολόκληρη η οφειλή του σε όλες τις ιρλανδικές τράπεζες αγοραζόταν στην αγοραία αξία από τη NAMA. Η ονομαστική αξία όλων των δανείων έφτασε στο ύψος €74 δισ. Κάθε περιουσιακό στοιχείο που σχετιζόταν με τέτοιου είδους δάνεια εκτιμήθηκε, π.χ. συγκροτήματα γραφείων, οικόπεδα, κατοικίες, ελικόπτερα, σκάφη αναψυχής κ.λπ. Ήταν απαραίτητο να χρησιμοποιήθουν ειδικοί για την αποτίμηση των περιουσιακών στοιχείων έναντι της αγοραίας αξίας.

Η αγοραία αξία των περιουσιακών στοιχείων που αγόρασε η NAMA ανήλθε σε €29 δισ. Περίπου. Όπως αναφέρθηκε όμως από πάνω, η ονομαστική αξία των δανείων ήταν €74 δισ. Οι υποκείμενες εξασφαλίσεις επομένως ήταν €35 δισ. λιγότερο απ' ό,τι οι τράπεζες είχαν δανείσει και επομένως οι αρμόδιες αρχές έπρεπε να αντιμετωπίσουν το μείζον ζήτημα της αξιοπιστίας των τραπεζών. Αφού πρώτα έλαβε την άδεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης η NAMA, εξέδωσε ομόλογα στις τράπεζες σε αντάλλαγμα για τα δάνεια που αποκτήθηκαν. Είχε ακόμα τη δυνατότητα να εκδώσει ομόλογα ποσού άνω των €31 δισ., παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο πριμ (premium) πάνω από την τρέχουσα αγοραία αξία ύψους περίπου €2 δισ. Το πριμ αυτό θεωρήθηκε κρατική ενίσχυση, με βάση τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για την οποία η NAMA έλαβε την άδεια να καταβάλει το επιπλέον ποσό που εισπράχθηκε. Οι πέντε ιρλανδικές τράπεζες από τις οποίες η NAMA απέκτησε τα δάνεια, είχαν τη δυνατότητα να εξαργυρώσουν αυτά τα ομόλογα στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, λαμβάνοντας πάνω από €31 δισ. σε μετρητά. Με τον τρόπο αυτό τα μη ρευστοποιήσιμα δάνεια ιδιοκτησίας μετατράπηκαν σε μετρητά και ταυτόχρονα ολοκληρώθηκε ένα μεγάλο βήμα για την αναδιάρθρωση του Ιρλανδικού τραπεζικού συστήματος. Γίνετε αντιληπτό βέβαια ότι οι τράπεζες αυτές έδωσαν δάνεια αξίας €74 δισ και από αυτά έλαβαν €31 δισ με αποτέλεσμα, μεγάλες έλλειψεις κεφαλαίων. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι τράπεζες ήταν αδιανόητο να εκπληρώσουν τις κεφαλαιακές απαιτήσεις της Βασιλείας III και έτσι η κυβέρνηση χορήγησε πρόσθετα κεφάλαια σε αυτές τις τράπεζες.

Η κυβέρνηση έπειτα, προχώρησε στην εθνικοποίηση της Anglo Irish Bank και της Allied Irish Banks καθώς βρέθηκε κατά 99% στην ιδιοκτησία του κράτους. Η Bank of Ireland, εξέδωσε μετοχές στην κυβέρνηση, και το γεγονός αυτό καθιστά το κράτος τον κύριο μέτοχο στην εν λόγω τράπεζα. Με τα παραπάνω γεγονότα

ολοκληρώθηκε μια ακόμα φάση της αναδιάρθρωσης του ιρλανδικού τραπεζικού συστήματος.

Η κυβέρνηση για να αναδιρθώσει τις τράπεζες μέσω των ομολόγων της NAMA δαπάνησε €64 δις , τα οποία ήταν έσοδα από την φορολογία στους πολίτες. Για να μπορέσει να τεθεί υπό έλεγχο το έλλειμμα του προϋπολογισμού, ήταν η αναγκαία να ληφθούν μέτρα για τη μείωση του κόστους και την αύξηση των εσόδων του δημοσίου ταμείου, τα οποία ήταν :

- Μείωση κόστους.
- Βελτίωση της αποτελεσματικότητας, π.χ. επέκταση της εργάσιμης εβδομάδας από 37,5 σε 39 ώρες.
- Φορολογικές αυξήσεις και επιβολή νέων φόρων, συμπεριλαμβανομένων των προσαυξήσεων φόρων εισοδήματος, φόρων περιουσίας και φόρων χρήσης νερού.

Οι στόχοι της NAMA και της κυβέρνησης έπειτα άλλαξαν, επικεντρώθηκαν κυρίως στην ανάκτηση του ποσού των €64 δις. που είχαν δαπανηθεί από την κυβέρνηση για επένδυση στο ιρλανδικό τραπεζικό σύστημα. Η κυβέρνηση διόρισε εννεαμελές Διοικητικό Συμβούλιο για να επιβλέπει τη NAMA. Για να μπορέσει να πραγματοποιήσει το στόχο αυτό το Διοικητικό Συμβούλιο έκανε πρόσληψη προσωπικού για τη διαχείριση χιλιάδων δανείων και δανειοληπτών. Η κυβέρνηση έθεσε το 2020 ως στόχο για την ολοκλήρωση της αποπληρωμής των €31 δις από την NAMA.

Οι αρμόδιες αρχές ανακοίνωσαν στον ιρλανδικό λαό ότι ο στόχος της NAMA ήταν να πραγματοποιήσει € 1 δις. κέρδη κατά τη διάρκεια της θητείας της. Ο κύριος λόγος για τη δημιουργία της NAMA ήταν η λειτουργία της ως αποθήκη δανεισμού, τα δάνεια θα μπορούσαν να εξυπηρετηθούν σε ένα χρονικό ορίζοντα 10 χρόνων και έτσι θα ήταν δυνατό να επιστραφούν τα €31 δις. των ομολόγων, καθώς και το κόστος των τόκων των ομολόγων αυτών, μαζί με το λειτουργικό κόστος της NAMA. Τις επόμενες 2 χρονιές δηλαδή το 2010 και το 2011 ο στόχος που είχε τεθεί για τη NAMA έμοιαζε ακατόρθωτος, αφού επικρατούσε επιδείνωση της κατάστασης στην ιρλανδική αγορά ακινήτων. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι, μέχρι τα τέλη του 2011, η αγοραία αξία των περιουσιακών στοιχείων είχε μειωθεί κατά € 2,5 δις.

ακόμη. Στην ημερομηνία εξαγοράς η αγοραία αξία ήταν €29 δισ., ενώ στο τέλος του 2011 η τιμή μειώθηκε στα €26.500.000.000. Ο νέος στόχος της NAMA ήταν να αυξήσει τις τιμές των περιουσιακών στοιχείων ξανά στα €31 δισ.

Μετά το παραπάνω γεγονός κάθε οφειλέτης έπρεπε να καταρτίσει ένα επιχειρηματικό σχέδιο ώστε να επεξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο είχε σκοπό να λάβει πίσω το μέγιστο δυνατό από την πώληση των περιουσιακών στοιχείων του σε εύλογο χρονικό διάστημα. Τα σχέδια αυτά έπρεπε να περιλαμβάνουν ρευστοποιήσεις σε βραχυχρόνια περίοδο καθώς, σχέδια με μακροχρόνια ορίζοντα απορρίπτονταν. Ο κύριος λόγος ήταν το γεγονός ότι η NAMA έπρεπε να αποπληρώσει τοκομερίδιο επί των ομολόγων που έχουν εκδοθεί, αλλά και γιατί, θα παρουσιαζόταν στην αγορά ένα τεράστιο μέρος περιουσιακών στοιχείων επί σειρά ετών μελλοντικά, και αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα μια αποπνικτική άσκηση πίεσης στις προοπτικές της αγοράς ακινήτων στην περίπτωση που δεχόντουσαν τα σχέδια για ρευστοποίηση των περιουσιακών στοιχείων στη λήξη θητείας της NAMA. Ακόμα ένας λόγος που δημιουργούσε πίεση για ρευστοποίηση νωρίτερα ήταν γιατί αποτελούσε απαίτηση της τρόικας, και ιδιαίτερη έμφαση έδιναν στο γεγονός ότι η βελτίωση της αξιολόγησης του κρατικού χρέους θα πραγματοποιούταν αν το εγχείρημα της NAMA θεωρούνταν επιτυχής. Αυτό βέβαια θα καθιστούσε και πάλι δυνατό το δανεισμό για την Ιρλανδία από αγορές κρατικών ομολόγων με χαμηλότερο κόστος.

Το 2013 και στις αρχές του 2014, έλαβε χώρα από την πλευρά της NAMA μια ελαφριά τόνωση της στρατηγικής ρευστοποίησης περιουσιακών στοιχείων. Σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι έκανε κινήσεις που την βοήθησαν να αυξήσει την αξία των πωλήσεων και να μειώσει τον όγκο των πωλήσεων. Η μέθοδος που ακολούθησε βασιζόταν στο ότι αντί να προχωράει στη πώληση ενός προς ένα των περιουσιακών στοιχείων, τα συνδύαζε ή τα συνένωνε. Αυτή η μέθοδος πώλησης χαρακτηρίστηκε από τη NAMA ως πωλήσεις χαρτοφυλακίου. Ακόμα η στρατηγική αυτή αποκτούσε νόημα όταν διαφορετικοί οφειλέτες είχαν οικόπεδα το ένα δίπλα στο άλλο και η αθροιστική τους αξία υπερέβαινε τις μεμονωμένες τους τιμές.

Ακόμα μια μέθοδος που ακολουθήθηκε ώστε να υπάρχει ταχύτερη είσπραξη εσόδων σε αντίθεση με την πώληση μεμονωμένων περιουσιακών στοιχείων ήταν, η πώληση ενός ολόκληρου χαρτοφυλακίου οφειλετών σε μία συναλλαγή. Επομένως, εάν ένας οφειλέτης είχε στην κατοχή του 10 μεμονωμένα περιουσιακά στοιχεία σε 10

επιμέρους δάνεια, τότε ο ταχύτερος και πιο αποτελεσματικός τρόπος ώστε να καταστεί δυνατή η απομόχλευση των επενδύσεων της NAMA θα ήταν η πώληση του συνόλου της σύνδεσης του οφειλέτη σε μία συναλλαγή. Υπήρξαν αρκετές περιπτώσεις, όπου οι οφειλέτες πήγαν στη NAMA με χρηματοδότες πρόθυμους να κάνουν αγορά των δανείων τους. Ωστόσο, για να λειτουργεί ο μηχανισμός του ανταγωνισμού θα έπρεπε κάθε πώληση δανείου να διατίθεται ανοιχτά στην αγορά και να επιτυγχάνεται καλύτερη τιμή στον Ιρλανδό φορολογούμενο.

Η NAMA έπειτα συνδύαζε πολλά δάνεια σε πακέτα και στη συνέχεια τα πωλούσε καθώς μεγάλες εταιρίες εξαγοράς δανείων όπως πχ Cerberus, η Lone Star, η Carval δείχνουν ενδιαφέρον για χαρτοφυλάκια ύψους €0,5 δις και άνω. Η μέθοδος αυτή διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο για την απομόχλευση της επένδυσης ύψους €31 δις.

Το 2017, η NAMA έπιασε τον πρωταρχικό της στόχο καθώς επανέκτησε το 100% του αρχικού της στόχου και η κυβέρνηση είχε τη δυνατότητα να πωλήσει το μεγαλύτερο μέρος της συμμετοχής της στην Bank of Ireland. Η διαδικασία κατά την οποία η κυβέρνηση προχωράει στη πώληση των μετοχών της είναι ένας τρόπος ώστε το δημόσιο ταμείο να μπορέσει να πάρει πίσω μερικά κεφάλαια από αυτά που δαπάνησε για την κεφαλαιακή βελτίωση των ιρλανδικών τραπεζών το 2010. Το 2018 ήταν σε θέση να αποπληρώσει €523 εκατ. Από το συνολικό χρέος €1.6 δις χρέος προς τους υφισταμένους.

2.5 Η περίπτωση της Ελλάδας

2.5.1 Έξοδος από τον μηχανισμό ενίσχυσης ρευστότητας

Οι ελληνικές³⁶ τράπεζες τη τελευταία διετία (2018-2019) κατάφεραν να βελτιώσουν αρκετά τις συνθήκες ρευστότητας τους καθώς, αυξήθηκαν οι καταθέσεις αλλά και η πρόσβασή τους στη διατραπεζική αγορά. Οι παραπάνω εξελίξεις ήταν θετικές αφού, βοήθησαν το ελληνικό τραπεζικό σύστημα να μην εξαρτάται πλέον από τον μηχανισμό έκτακτης ενίσχυσης σε ρευστότητα (ELA), αυξήθηκε η χρηματοδότηση

³⁶ <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1505262/marathonios-gia-tis-ellinikes-trapezes>

προς τα μη χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και έλαβε χώρα χαλάρωση περιορισμών στο τραπεζικό σύστημα.

Το Μάρτιο του 2019 οι ελληνικές τράπεζες παρουσίασαν σημαντική πρόοδο στη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων καθώς, διαμορφώθηκαν σε €80 δις δηλαδή, μειωμένα κατά €1,9δις από τον Δεκέμβριο του 2018 και μειωμένα κατά €27,3 δις από τον Μάρτιο του 2016 που είχε καταγραφεί και το υψηλότερο επίπεδο μη εξυπηρετούμενων δανείων. Οι διαγραφές ύψους €0,9 δις και οι πωλήσεις ύψους €0,8 δις είχαν ανασταλτικό ρόλο στη μεγάλη υποχώρηση του αποθέματος των μη εξυπηρετούμενων δανείων το πρώτο τρίμηνο του 2019. Σημαντικό ωστόσο αποτελεί το γεγονός πως, το πρώτο τρίμηνο του 2019 ο λόγος των μη εξυπηρετούμενων δανείων προς το σύνολο των δανείων παρέμεινε σε υψηλό επίπεδο (45,1%). Για τους επιμέρους δείκτες, το ποσοστό των ΜΕΔ διαμορφώθηκε σε 44,7% για τα στεγαστικά δάνεια, σε 54,0% για τα καταναλωτικά και σε 43,9% για τα επιχειρηματικά.

2.5.2 Σχέδιο Ηρακλής

Τον Οκτώβριο³⁷ του 2019 ανακοινώθηκε το ελληνικό σχήμα για την αντιμετώπιση των κόκκινων δανείων, που στηρίζεται στο ιταλικό πρότυπο. Σκοπός του σχεδίου αυτού είναι να βοηθήσει τις τράπεζες στη σημαντική μείωση του «κόκκινου» χαρτοφυλακίου με απώτερο σκοπό οι καλύτερες προϋποθέσεις στο stress test του 2020 και η κατάκτηση επενδυτικής βαθμίδας λόγω ευνοϊκών εξελίξεων στην αγορά χρέους.

Η τιτλοποίηση και η αφαίρεση από τους ισολογισμούς των μη εξυπηρετούμενων δανείων αποτελούν τους κύριους στόχους του «Ηρακλή» και έχει σκοπό να τους πετύχει:

Α. Δημιουργία φορέα που είναι υπεύθυνος για τη διαχείριση της τιτλοποίησης με σκοπό την αγορά μη εξυπηρετούμενων δανείων από την τράπεζα και την πώληση τους σε επενδυτές.

³⁷ <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1522855/ti-komizei-o-iraklis-gia-trapezes-kai-oikonomia>

Β. Για τίτλους υψηλής εξασφάλισης το κράτος αποτελεί τον εγγυητή του Δημοσίου και οι οποίοι είναι χαμηλότερου κινδύνου. Το Δημόσιο για την εγγύηση που προσφέρει θα λαμβάνει αμοιβή σύμφωνα με τους όρους της αγοράς.

Γ. Έναντι αμοιβής θα παρέχονται κρατικές εγγυήσεις, η αμοιβή εξαρτάται από τον κίνδυνο που αναλαμβάνεται και του χαρτοφυλακίου που τιτλοποιείται.

Ο κεντρικός τραπεζίτης ωστόσο, τόνισε ότι: «Είναι σημαντικό να εφαρμοστούν συστημικές λύσεις, που θα λειτουργούν συμπληρωματικά προς τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι ίδιες οι τράπεζες για την ταχεία βελτίωση της ποιότητας του ενεργητικού τους» και επίσης ότι, πρέπει να βρεθεί αποτελεσματική λύση και στο θέμα της αναβαλλόμενης φορολογίας (DTC).

Οι εταιρίες³⁸ και οι τράπεζες που σχετίζονται με το σχέδιο «Ηρακλής» ανησυχούν κυρίως για τις εγγυήσεις, την αξιολόγηση και τους αυστηρούς όρους για τους διαχειριστές. Τα πιστωτικά ιδρύματα που μπήκαν στη διαδικασία να τιτλοποιήσουν ώστε να έχουν χαρτοφυλάκια να προσφέρουν στον μηχανισμό, αναφέρουν πως η διαδικασία αυτή δεν θα έχει ολοκληρωθεί πριν το 2020. Ακόμη, υπηρεσιακοί παράγοντες του ενιαίου μηχανισμού εποπτείας (SSM) εκφράζουν ανησυχία για τις εγγυήσεις που προσφέρει η Ελλάδα καθώς, δεν έχει κάποια επενδυτική βαθμίδα και μπορεί να υπάρξει πρόβλημα με τα εποπτικά κεφάλαια των τραπεζών που θα παρακρατούν τίτλους senior. Η ηγεσία του SSM ωστόσο διαγεύδει κάτι τέτοιο.

Αξιοσημείωτοι είναι και οι όροι για τις εταιρίες διαχείρισης των κόκκινων απαιτήσεων καθώς φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αυστηροί. Συγκεκριμένα σε περίπτωση καταπτώσεως της εγγυήσεως του ελληνικού δημοσίου και σε συνδυασμό το γεγονός ότι για δύο διαδοχικές περιόδους εκτοκισμού οι καθαρές εισπράξεις από την διαχείριση του χαρτοφυλακίου υπολείπονται το 30% τότε, ο διαχειριστής μπορεί να αντικατασταθεί. Η διαδικασία της αντικατάστασης θα είναι ταχεία και δεν προβλέπεται καμία αποζημίωση στον διαχειριστή που αντικαταστάθηκε. Το γεγονός ότι το πλαίσιο δείχνει ασφυκτικό μπορεί να έχει επίπτωση στην τιμή των τίτλων.

³⁸ <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1529834/ta-tessera-kauta-zitimata-me-fonto-to-sxedio-iraklis>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων είναι ένα πρόβλημα που ταλανίζει την ελληνική οικονομία για αρκετά χρόνια. Είναι μείζονος σημασίας να γίνει αντιληπτό το γεγονός ότι, το πρόβλημα δεν ξεκίνησε με την αρχή της κρίσης αλλά προϋπήρχε. Συγκεκριμένα οι τράπεζες χορηγούσαν δάνεια χωρίς να ελέγχουν την ικανότητα του δανειζόμενου να αποπληρώσει το δάνειο με αποτέλεσμα, η αλλαγή του οικονομικού κύκλου το 2008 να πιάσει τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις απροετοίμαστα να αντιμετωπίσουν την ταυτόχρονη μείωση του εισοδήματος τους και τις υποχρεώσεις τους στις τράπεζες. Επίσης, οι αρμόδιες αρχές για την επίλυση του προβλήματος αντιμετώπισαν παθητικά το πρόβλημα με αποτέλεσμα αυτό συνεχώς να διογκώνεται και να αποτελεί όλο και πιο «μεγάλη πληγή» για την οικονομία της χώρας. Οι συνέχεις αναχρηματοδοτήσεις από τον μηχανισμό ELM βοήθησαν τις ελληνικές τράπεζες να αποφύγουν την πτώχευση όμως, δεν μπόρεσαν να σταματήσουν την αυξητική τάση των μη εξυπηρετούμενων δανείων με αποτέλεσμα η Ελλάδα εν έτη 2019 να ηγείται στη σχετική λίστα των χωρών της Ευρώπης. Το υπόδειγμα της Ιρλανδίας παρουσιάζει μια πιο δυναμική προσέγγιση στην επίλυση των μη εξυπηρετούμενων δανείων όπου το κράτος έχει ενεργό ρόλο και είχε τη δυνατότητα να βοηθήσει τις τράπεζες να λύσουν το πρόβλημα της μειωμένης ρευστότητας και συνάμα το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Το σχέδιο «Ηρακλής» που θα εφαρμοστεί από τον Οκτώβριο του 2019 αποτελεί μια προσπάθεια της κυβέρνησης να δώσει ενεργό ρόλο στο κράτος ώστε να μειωθεί ο αριθμός των δανείων που είναι σε καθυστέρηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τράπεζα της Ελλάδος, Εκθέσεις του διοικητή, τεύχη 2002-2018, ISSN 1105-0497

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Έγγραφο κατευθύνσεων προς τις τράπεζες για τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια, έκδοση Μαρτίου 2017

Νούλας Α.Γ. (2016), Τραπεζική διοικητική, Πανεπιστημιακές παραδόσεις

Γκίκας Χαρδούβελης, Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα στα χρόνια της κρίσης

Παπαδογιάννης Γιάννης (2013), Το άδοξο τέλος, εκδόσεις Παπαδόπουλος Eurobank, Ετήσιοι απολογισμοί, τεύχη 2014-2018

Alpha Bank, Δελτία τύπου, τεύχη 2014-2018

Όμιλος Τράπεζας Πειραιώς, Αποτελέσματα έτους 2014-2018

Εθνική τράπεζα της Ελλάδος, αποτελέσματα δ' τριμήνου 2014-2018

Deutsche Bank, (2016), Non performing loans in Europe and the US - Impact on banks and costumers, Brussels

Ηλεκτρονικές πηγές

<https://www.accountancygreece.gr/%CE%B7-%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%B6%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%81%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CE%AF%CE%B1%CF%82-nama-%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CF%8C/>

<https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1522855/ti-komizei-o-iraklis-gia-trapezes-kai-oikonomia>

<https://www.protothema.gr/economy/article/842899/moodys-psifos-ebistosunis-sto-shedio-tis-tte-gia-ta-kokkina-daneia/>

<https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1505262/marathonios-gia-tis-ellinikes-trapezes>

<https://www.naftemporiki.gr/story/1477557/ereuna-eeke-auto-einai-to-profil-ton-danielipton-mi-eksupiretoudenon-daneion>

<https://www.kathimerini.gr/1002417/gallery/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-mhtera-olwn-twn-maxwn-gia-tis-systhmikes-trapezes>

<https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1528592/entos-tis-epomenis-ebdomadas-sxedio-nomou-gia-ton-irakli>

<https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1529834/ta-tessera-kauta-zitimata-me-fonto-to-sxedio-iraklis>

<http://www.indeepanalysis.gr/oikonomia/tolmires-lyseis-gia-ta-kokkina-daneia>

<https://www.protothema.gr/economy/article/842899/moodys-psifos-ebistosunis-sto-shedio-tis-tte-gia-ta-kokkina-daneia/>

<https://www.tovima.gr/2019/06/18/finance/tte-anagkaia-i-yiothetisi-systimikis-lysis-gia-ta-kokkina-daneia/>